

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ „ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“

Факултет „Международна икономика и администрация“

Катедра „Администрация и политически науки“

МИЛЕНА СТОЯНОВА ЙОЦЕВА - КЪНЧЕВСКА

**СЕВЕРНОАТЛАНТИЧЕСКИЯТ ДОГОВОР МЕЖДУ
ЦЕННОСТНОТО И КРИЗИСНОТО РАЗШИРЯВАНЕ**

/трансформцията на НАТО“

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд

за придобиване на образователна и научна степен „доктор“

професионално направление 3.3. „Политически науки“

докторска програма „политология“

Научни консултанти:

проф. д.ик.н. Владимир Чуков

доц д.п.н. Минчо Христов

Варна, 2015 г.

Дисертацията се състои от увод, изложение в четири глави, заключение и библиография (366 български и чуждестранни източника /английски, испански, немски и руски/, в областта на международните отношения, международното право, миграционното право, международната сигурност и политиките на Северноатлантическия съюз, от които документи и справочници - 41 източника; книги, изследвания, изявления – 110 източника; статии, преса и медии – 96 източника; интернет – ресурси – 119 източника). В дисертационния труд са включени 1 снимка и 3 графики като илюстрационен материал, както и 3 таблици.

Общият обем на дисертационния труд е 250 печатни страници, включително използваната литература.

Дисертационният труд е предварително обсъден от катедра „Администрация и политически науки“ към Факултет „Международна икономика и администрация“ на Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“ и е насочен за защита пред научно жури, назначено със заповед на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър“.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на ... 2015 год. от ... часа в Заседателната зала на Ректората на ВСУ „Черноризец Храбър“.

Материалите за защита са на разположение в стая ... във ВСУ „Черноризец Храбър“ и на интернет адрес www.vfu.bg, раздел „Докторантури“.

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

I. Обща характеристика на дисертационния труд	4
1. Актуалност на изследването	4
2. Обект и предмет на дисертационното изследване	7
3. Цел и задачи на дисертационното изследване	8
4. Научноизследователска теза на изследването	9
5. Методологична основа на дисертационното изследване	10
6. Практическа приложимост на изследването	10
7. Обем структура и съдържание на дисертационния труд	11
II. Кратко изложение на дисертационното изследване	13
III. Справка за по-съществените приноси моменти	56
IV. Публикации по темата	57

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

1. Актуалност на изследването

В хода на изследването се изясняват причините и необходимостта от по-нататъшно разширяване на НАТО и съпровождащата го като неделим процес трансформация, с цел адаптиране на структурите на Пакта към новата среда за сигурност в Европа и света. Направен преглед на историческото развитие на протичащите в Алианса процеси и са изведени прогнози за неговото бъдеще, които са обвързани с конкретни предложения.

През последните настъпиха дълбоки промени в средата за сигурност в евроатлантическото партньорство и в глобален мащаб. Формираха се широки и всеобхватни рамки за решаване на проблемите на сигурността, които предоставят преимущества за цяла Европа и откриват перспективи за сътрудничество и постигане на общи цели. Динамичните промени оказаха дълбоко въздействие и върху самия НАТО, като му позволиха да започне процес на собствената си адаптация, запазвайки централната си функция по гарантирането на сигурността на своите членове. Краят на Студената война, доведе до появата на нови, много по-широки задачи за Алианса и отвори пред дъжавите-членки нови възможности да постигнат споделената дългосрочна политическа цел за установяване на справедлив и траен мирен ред в Европа.

Назряват поредица въпроси, на които следва да бъде намерено подходящо решение, а именно: борбата с тероризма, доколко е ефективен, определяния от мнозина като недостатъчно добре формулиран и способстващ проявата на „двоен стандарт“, член 5 на Северноатлантическия договор; необходимостта от предприемане на по-сериозен подход за решаване на съществуващи противоречия между отделни страни-членки /нерешеният „кипърски въпрос“ например/; идентифициране на подходящи мерки за предотвратяване или поне значително ограничаване производството и разпространението на дрога в Афганистан; развитието на умения за превенция, улавяне, отбрана и възстановяване от кибер атаки, и други, актуални за дневния ред на Алианса аспекти, измежду които може би най-важен е този за наложителното продължаване на политиката на разширяване на Алианса с приемането на нови членове, дори и извън пределите на Евроатлантическата територия. Друг заслужаващ

внимание въпрос е този за ядрените оръжия, който е важен в историческото развитие на Алианса, а също и за неговото настояще. Използване на ядрени въоръжения на тактическо и на стратегическо ниво е считано за спорно и често бива приемано като изражение на „числената малоценност на НАТО, подтикнала първо европейците в Алианса да искат САЩ да ги отбраняват с тактически ядрени оръжия“. Днес на дневен ред е темата за належащото предприемане на мерки за пълно премахване на тези оръжия.

Основен проблем на международната сигурност са и вътрешнодържавните конфликти и страните със слаба държавност; заплахата от разпространение на оръжия за масово унищожение; организираната престъпност; слабостите в системата за социална интеграция на имигрантите, които могат да подтикнат към екстремизъм и насилие. Все по-сериозен проблем става енергийната сигурност. Обезпокоителни са екологичните проблеми и природните бедствия, причинени от екстремни климатични условия в резултат на промяната в климата и околната среда. Всичко това са сериозни предизвикателства и за страните от НАТО.

Подобно на ЕС пътят на Алианса е белязан от множество кризи, повлияли неговото развитие. Осъществените до момента трансформации донякъде са продиктувани от ценностите изповядвани от НАТО, но също така в немалка степен имат кризисен характер и изискват все по-голямо и обвързващо разширяване на партньорския кръг на Пакта. Темата заслужава да се изследва в дълбочина като се направи опит за разкриване на възможностите и за установяване на нови ползотворни партньорства с държави, които биха могли да са от интерес за евроатлантичната и за световната сигурност.

Резултатите и обхватът на предприеманите напоследък мисии от НАТО подчертаха поредица области, в които са необходими нови или подобрени способности. Заплахите и предизвикателствата се променят паралелно на стратегическото мислене на лидерите на държавите-членки и на разработваните концепции. В последните години новият световен ред очерта нови заплахи пред сигурността, имащи асиметричен характер, които произтичат от промените в климата, енергийните политики, кибер престъпленията, разпространението на оръжия за масово унищожение /ОМУ/, тероризмът, организираната престъпност, епидемиите и др. Те са наистина сериозни и водят до необходимост от предначертаване на системите на действие на Алианса и тяхното приготвяне. Наложително е разграничаване на процесите, дейностите, програмите и способностите, съдържащи или не трансформационни елементи.

Възниква необходимостта от намиране на отговор на въпроса какво още могат да направят държавите-членки, за да гарантират своята сигурност? Всички тези проблеми са предизвикателство много по-голямо и сложно за държавите-членки на НАТО, отколкото беше в миналото СССР. Именно съвременните предизвикателства заличават границите между вътрешната и външната сигурност и традиционното разделение на отговорностите между националните власти и международните организации и правят НАТО подходящ отбранителен актьор. За да поеме бъдещите предизвикателства в областта на сигурността Алиансът трябва да предприеме по-мощна трансформация от досега осъществената, което се потвърди и на Срещата на върха на НАТО в Уелс на 4 и 5 септември 2014 г. Това е основен извод и препоръка, изведена в дисертационния труд.

Актуалността на изследването е обусловена от няколко обстоятелства, към които може да отнесем: необходимостта от един по широк дебат по въпросите на разширяването и трансформацията на НАТО и очертаване на нови политики за преодоляване на транс-атлантическите различия; осезаемата нужда да се изследват причините, пораждащи проблеми в отношенията между съюзниците и произтичащите от тях противоречия между контингентите при провеждане на операции; проблемите около военните и политическите трансформации в държавите-членки на НАТО, съпътстващи всяко едно разширяване на Алианса. При отчитане на факта, че темата намира широко приложение в световната геополитическата промяна, горните аспекти са само малка част от факторите обуславящи актуалността на научното изследване. Още повече, че към момента темата не е изследвана научно в дълбочина.

Могат ли да бъдат извлечени поуки от осъществените трансформации, тяхната същност и динамика с оглед на прилагането на по-ефективни политики в отбранителната сфера? Въпреки същностните различия на държавите-членки, могат ли типологичните паралели да бъдат от полза в научен и изследователски план, както и от полза на практически управленски решения? Какви задачи по същество решават трансформациите, които протичат в НАТО? Какви са техните движещи сили и механизми и каква е тяхната перспектива в обозрим план? Това са само част от въпросите, на които се опитва да даде отговор настоящето изследване.

Никога досега ролята и значението на НАТО за сигурността на Европа не е била толкова неоспорима. Също така никога досега убеждението, че Алиансът трябва да промени структурата и функциите си, не е било, толкова единодушно.

Научната област, в която се ситуира дисертационният труд е в сферата на международните отношения, сравнителната политология, международната и национална сигурност, което предопределя неговия мултидисциплинарен характер, който се също основание за неговата актуалност. Междувременно трудът е първото задълбочено изследване, проведено в България на съществуването на Алианса от неговото създаване до наши дни, което предлага относително изчерпателен анализ на проблематиката, по-специално на предизвикателствата пред НАТО и проблемите, с които трябва да се справя. Направен е опит за цялостен анализ на разглежданата тема, който се основава на частични научни достижения на други автори по части от разглежданата материя, на статистически данни и отделни становища, както и на придобитите от докторанта знания и информация в процеса на неговата работа. На основата на направените анализи и изследване на различни възгледи се предлагат множество решения на актуални и с бъдещ характер проблеми пред НАТО. За пръв път открито се извеждат някои от направените в процеса на изследване съждения, измежду които въпроса за „двойният стандарт“ в Пакта и за необходимостта от установяване на близко сътрудничество с държавите от Латинска Америка и Карибския басейн.

Настоящият дисертационен труд до голяма степен компенсира пропуските на други изследвания, засягайки богат спектър от елементите на съществуването на Алианса, извеждайки на преден план актуални акценти и такива с бъдещ характер, които предстои да бъдат издигнати като приоритет в обозримо бъдеще. Дисертационният труд е посветен на недостатъчно добре изследвана в българската и в международната литература материя, поради което може да се разглежда като науона новост.

2. Обект и предмет на дисертационното изследване

Обект на изследването е историческото развитие на процеса на трансформация на Северноатлантическия съюз, последвалите разширявания с приемането на нови членове, произтичащите възможности и вероятните перспективи за по-нататъшното развитие на НАТО, като се изяснява и че разширяването и трансформацията трябва да продължава в отговор на променящата се в глобален мащаб среда, а Пактът трябва да поеме и нови функции. Анализът е насочен към дълбоката същност на политическата и военната трансформация, нейните разновидности в зависимост от дълбочината и обхвата на трансформационните промени във въоръжените сили и техните

способности. Изследването има ясно изразен мултидисциплинарен характер. То е разположено между международните отношения като част от направлението политически науки и сигурността като самостоятелно научно направление. Очевидно може да бъде ситуирано в една много интересна научна материя, а именно международна сигурност, която е заредена с голям научен потенциал.

Предмет на изследването е научният дял международни отношения и международно сътрудничество в областта на сигурността, където международното сътрудничество се разглежда като поведение, отразяващо външнополитическите и вътрешнополитическите действия на държавите, провеждащи се в и извън техните национални граници. Тази външна политика има за цел оказването на въздействие върху определени области на международните отношения и в тази връзка е насочена и към системата на международните отношения.

3. Цел и задачи на дисертационното изследване

Настоящото изследване има за **основна цел** да направи анализ на процеса на разширяване и трансформация на Северноатлантическия съюз и да даде отговор на въпроса – доколко НАТО може да бъде ефективна сила за провеждане на операции по управление на кризи и регулиране на конфликти и дали е необходимо продължаване на трансформацията на Алианса предвид новите реалности. **Подцелите на изследването са няколко:**

- Задълбочено изследване на историческото развитие на процеса на разширяване и трансформация на Северноатлантическия съюз и теоретично изясняване на възникването, ролята и ценностите на НАТО оказали влияние през годините.
- Поставяне акцент върху необходимостта от трансформация и причините, които пораждаят този процес.
- Даване отговор на въпроса – доколко НАТО може да е ефективна сила за провеждане на операции по управление на кризи и регулиране на конфликти и необходимо ли е продължаване на разширяването и трансформацията на Алианса, независимо дали с ценностен или с кризисен характер, предвид новите реалности. Изяснява се, че трансформацията не е и не може да бъде еднократен процес и трябва да продължава като отговор на променящата се в глобален мащаб среда на сигурност.

- Изследване на политиката на отворени врати на НАТО и по-специално приемането на нови членове и необходимостта от периодично разширяване на Алианса съобразно променящата се глобална среда за сигурност.
- Изследване на нагласите и позициите на САЩ, Франция, Русия и др. държави и изясняване ролята на Алианса на Балканите и в други региони, съответно необходимостта от продължаване на трансформационния процес и адаптиране към новите условия на международната среда за сигурност.
- Проследяване на постигнатото до момента и какво би следвало да се предприеме от тук насетне за коригиране на пропуските и адекватен отговор на нуждите. Изследването търси отговор на това какво още трябва да бъде направено, за да продължава да съществува НАТО и да бъде адекватен на бързо променящата се среда за сигурност.

Дисертационният труд има за **задача** да очертае проблемните области и трудностите, които НАТО среща по пътя си към по-нататъшна трансформация с цел даване адекватен отговор на предизвикателствата, идващи от променящата се среда за сигурност в глобален мащаб, както и да предложи конкретни стъпки за преодоляване на съществуващите пречки основани на оценка на резултатите и формулирани изводи.

В изследването, което е търсене на прагматичен баланс между военните и политическите функции на НАТО в зависимост от конкретната проблемна ситуация, е използван метода на анализ, който се основава на теоретико – аналитичния, както и на историко – хронологичния подход. Така например различни подходи са прилагани към ситуацията в Афганистан и респективно в Сирия. Голямо предизвикателство е и кризата в Украйна.

4. Научноизследователска теза на изследването

Обосновава се тезата, че *разширяването на НАТО и неговата трансформация не са и не могат да бъдат еднократен процес* поради нуждата от непрекъснато своевременно усъвършенстване на партньорствата, методиките, дейностите и системите на Алианса, за целите на неговата готовност за реагиране на всички предизвикателства пред националната, международната и глобалната сигурност в актуално време. Това оправдава и постоянния характер, който следва да има политиката на отворени врати на НАТО, която предполага по-нататъшно разширяване

на Алианса, чрез приемане на нови държави-членки, но в същото време и формиране на нови стратегически партньорства, с оглед адекватен отговор на новите заплахи пред сигурността.

В работата се застъпва становище за необходимостта от продължаване съществуването на НАТО, но и за неговото усъвършенстване и продължаващо трансформиране при отчитане на условията, предизвикателствата и заплахите на динамично променящата се среда за сигурност.

5. Методологична основа на изследването

Основни методи, приложени в изследването са **историческия и теоретико-аналитичния подход в съчетание със структурно-системния метод**, като целта е да се изведе от конкретиката на историческите явления тяхната типологична същност. Включен е съществен обем фактология и практическа информация. Анализите са базирани на редица ключови документи на държавите-членки и партньори на НАТО, доклади, отчети за изпълнение на мерките, предоставени от релевантните институции и резултати от изследвания на обществените нагласи и тенденциите на развитие на засегнатата в научния труд проблематика. Под внимание са взети становища, изразени в доклади и научни публикации на други автори, някои, от които звучат правдоподобно, а други имат спорен характер.

Прогностиката е включена като иманентна част от методологическия подход на всеки един дял от политическите науки. В това число влизат и препоръките, колкото и субективни да са те.

В разработката са анализирани множество конкретни исторически факти и събития в тяхната причинно-следствена зависимост. Всичко това е обвързано с интерпретация на конкретни социални, икономически и геополитически процеси, характерни за изследваната тематика.

6. Практическата значимост на изследването

Практическата значимост на дисертационния труд произтича от извеждането на нови аспекти и приложими предложения, изграждането на цялостни и завършени научни постановки и тяхното пряко обвързване с необходимостта от нови оригинални

идеи за решаване на актуални и с бъдещ характер проблеми на Алианса и на глобалната сигурност като цяло.

7. Обем, структура и съдържание на дисертационния труд

Дисертацията е в *обем* от 250 страници, включително списък на използвана литература.

Структура. Научноизследователският труд се състои от увод, изложение, заключение и библиография. Изложението е представено 4 глави, в които отделните въпроси от предмета на изследването са тематично обособени в заглавия и подзаглавия, означени чрез точки с арабски цифри.

Структура на дисертационния труд:

УВОД
ГЛАВА ПЪРВА: Възникване, основни функции и процес на трансформация на НАТО
1. Исторически моменти и основни характеристики на НАТО
2. Начало на промените в средата за сигурност в Европа
2.1. Развитие на процеса в края на 80-те години
2.2. Времето на приятелските отношения
2.3. Войната в Персийския залив
2.4. Северноатлантически съвет за сътрудничество /САСС/
3. Стратегическата концепция на НАТО
3.1. Началото на трансформацията и задълбочаване на сътрудничеството
3.2. Стратегическа концепция на Съюза, приета във Вашингтон на 23 и 24 април 1999г
3.3. Основни насоки за силите на Алианса очертани с Концепцията от 1999 г
4. Концепции за ядрените сили, ЕИОСО, МСОС
4.1. Ядрените сили на НАТО в променливата среда за сигурност
4.2. Инициатива за отбранителния потенциал
4.3. Европейска идентичност в областта на сигурността и отбраната /ЕИСО
4.4. Концепция за Многонационални съвместни оперативни сили /МСОС
5. Стратегията на Алианса от Лисабон 2010 г. и последвалата трансформация на НАТО

- 5.1. Военна трансформация
- 5.2. Политическа трансформация

Глава Втора - Организационната ефективност на Северноатлантическия съюз - политика на отворени врати

1. Разширяване на НАТО

- 1.1. Принципи на разширяването

2. Същност на политиката на отворени врати - План за действие за членство /ПдЧ

- 2.1. Политически и икономически въпроси на разширяването

3. Дейности на НАТО свързани с партньорството

- 3.1. Партньорството НАТО-Русия и НАТО - Украйна
- 3.2. Средиземноморски диалог, СЦИЕ
- 3.3. Научна програма на НАТО

4. Пътят към нови партньорства

5. САЩ, Франция процеса на трансформация на НАТО

- 5.1. Отношение към необходимостта от трансформация
- 5.2. Факторът Русия

6. НАТО след срещата на върха в Прага, ноември 2002 г.

Глава Трета - Новата среда за сигурност и тенденции след Срещата на върха на НАТО в Уелс, 4-5 септември 2014 г

1. Новите измерения на заплахите и необходимостта то продължаване на трансформацията

- 1.1. Заплахи, предизвикателства и рискове за сигурността
- 1.2. Дълговата криза
- 1.3. Необходимост от нова стратегическа концепция

2. Срещата на върха на НАТО в Уелс

3. Необходимост от продължаване на трансформацията

- 3.1. Идеи за бъдещето на НАТО

Глава Четвърта - Ангажиментите на България в НАТО и процеса на трансформация

1. НАТО като приоритет на външната политика на България и получаването

на покана за членство

2. Възможният "български вариант" на членство в НАТО

3. България след срещата на върха в Прага

4. Влияние на членството за България

5. Актуална политика на Република България, в качеството ѝ на държава-членка на НАТО

5.1. Бежанската криза

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

II. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Увод

Във въведението е обоснован изборът на темата с нейната актуалност и значимост. Дефинирани са обектът и предметът, произтичащата от тях цел на дисертационния труд, декомпозирана в редица изследователски задачи, формулирана е тезата и методологията на изследването. Уточнява се понятието „кризисно разширяване“. Поставя се акцент върху основни въпроси на дисертационния труд, които би следвало да заемат съществена част от дневния ред на Алианса, измежду които: необходимостта от редакция на член 5 на Договора от Вашингтон, ядрените оръжия, производството на наркотици в Афганистан, отношенията НАТО – Латинска Америка и Карибския басейн, тероризма, кибер престъпността, изникващите нови заплахи за евроатлантическата и глобалната сигурност и не на последно по важност място необходимостта от продължаване на трансформацията на НАТО, като взаимосвързан процес към политиката на „отворени врати“.

В **Глава първа** е направено задълбочено изследване на процесите свързани с възникването и трансформацията на Северноатлантическия съюз, както и на неговите основни функции. За целта са проучени по-значимите исторически аспекти, повлияли за създаването на НАТО и основните характеристики на Алианса. Направен е задълбочен преглед на промените в стратегическите концепции на Пакта.

Посочва се, че НАТО „никога не е бил само военен алианс от традиционен вид“. От създаването си Алиансът е съсредоточен върху осигуряването на непосредствена отбрана и сигурност на страните-членки. И днес тази задача е основна за НАТО, но настъпиха някои радикални промени.

Поставя се акцент върху началото на промените в средата за сигурност, като се посочва, че актуалните конфликти във всички точки на света са едно силно основание и днес да има стойност твърдението на Хобс „Светът като цяло не е бил в мир от 1914 г. и сега не е в мир“. Междувременно координацията на НАТО продължава да бъде доста сложна задача, тъй като равни на теория, на практика съюзниците винаги са били изключително различни. Справочниците прокламират, че „НАТО е организация на суверенни държави, които са равни по статус“, но според някои автори „Трудно би било да се намери по-невярно твърдение дори и в официалните източници“. Основание за подобни становища дават различията между членовете на Пакта, белязали неговото съществуване до наши дни, които твърде често са в противоречие с ценностите на НАТО. С основателите Белгия, Канада, Дания, Франция, Исландия, Италия, Люксембург, Холандия, Норвегия, Португалия, Англия и САЩ и присъединилите се през 1952 г. враждуващи Гърция и Турция и ФРГ през 1954 г. се е появило и огромното неравенство в силите и статуса, при което „САЩ са в едната крайност, а Норвегия и Исландия в другата“.

В резултат на промените след края на Студената война Алиансът продължава да изпълнява ключовите си функции, но поема и други задачи. Сред значимите събития в този период се нареждат приетата през декември 1967 г. "Доктрина Армел", основаваща се на политика за поддържане на адекватна отбрана и предприемане на паралелни усилия за намаляване на напрежението в отношенията Изток-Запад и разполагането в Европа на ядрени сили на НАТО със среден радиус на действие в резултат на "двойно решение" от декември 1979г. за модернизация и контрол върху ядрените оръжия. Съдържащият се в „историческата“ Лондонска декларация за преобразуването на НАТО от 6 юли 1990 г. апел към страните от Централна и Източна Европа и Съветския съюз за установяване на регулярни дипломатически връзки и изграждане на отношения на сътрудничество е изиграла съществена роля за промените в политиките на Пакта.

При изследването на измененията в концепцията на Алианса е поставен специален фокус върху въпроса за ядрените оръжия. Когато става въпрос за ядрени оръжия, никога не е излишна малко история, тъй като дебатът е важен за историческото развитие на НАТО. Предложението за използване на ядрени въоръжения на тактическо и на стратегическо ниво е приемано като много спорно и като смисъл на „числената малоценност на НАТО, подтикнала първо европейците в Алианса да искат САЩ да ги

отбраняват с тактически ядрени оръжия“.¹ Причината за състоянието на числовия баланс се е кореняла в практиката на западните сили да харчат повече за социално благополучие, отколкото за армиите си. Днес НАТО разполага с много по-голям потенциал за справяне с кризи чрез дипломатически и други средства, а при необходимост посредством организиране на успешна отбрана с обикновени сили и средства. Това води до виждането в много от държавите-членки на Алианса, че разположеното тактическо ядрено оръжие „вече няма никакво практическо военно приложение“. Освен това според някои тяхното разполагане в европейски държави е нарушение на членове 1 и 2 от Договора за неразпространение на ядреното оръжие, които постановяват, че ядрените държави „няма да прехвърлят на никой, никакво ядрено оръжие, или други ядрени взривни устройства, или да контролират такива оръжия пряко или непряко” и че държавите без ядрено оръжие се ангажират „да не приемат никакво прехвърляне, на никакво ядрено оръжие, или други ядрени взривни устройства, или контрола над такива оръжия или взривни устройства“.² Премахването на тези оръжия може да „покани” за реципрочно действие Москва, за нейното тактическо ядрено оръжие в Западна Русия и да отвори вратата за по-нататъшен американски контрол върху ядрено оръжие и споразумение за разоръжаване.³ При отчитане на фактите и нагласите в държавите-членки и в страни извън Пакта в дисертационното изследване се отправя препоръка относно обосноваването на необходимостта НАТО да пристъпи към отговорни и активни действия за ограничаване и премахване на тактическото ядрено оръжие. Следва да се преразгледа стратегическата концепция на Алианса за насърчаване на неядрена сигурност като един вид подкрепа и потвърждение на ценностите и ангажиментите на НАТО за създаване на условия за постигане на един мирен и по-сигурен свят, „свободен от ядрено оръжие“.⁴

Независимо от предприетите реформи, под влияние на промените в стратегическата концепция на Пакта, продължават да съществуват разнородни

¹ Krauss, M., book: How NATO Weakens the West, 1986

² The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, March 5th 1970

³ Наръчник за парламентаристи № 19 - 2012 г. „Подкрепа за неразпространението на ядрено оръжие и разоръжаване” Интерпарламентарен съюз 2012 г.: <http://www.pnnd.org/sites/default/files/ipu-pnnd-handbook-bulgarian.pdf>; посетен на 10.01.2014 г.

⁴ „Активно ангажиране, модерна отбрана: Стратегическа концепция за отбрана и сигурност на членовете на НАТО”, 20 ноември 2010 г., стр. 23, на: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf; посетен на 21 ноември 2011 г.

потенциални рискове за сигурността, произтичащи от нестабилност или напрежение. Стратегическата концепция от Лисабон, приета през 2010 г. потвърждава като най-голяма отговорност на Алианса задачата да защитава и отбранява съюзната територия и население срещу нападение, съгласно изискванията член 5 на Вашингтонския договор, като се отчитат нарастващите съмнения по отношение избирателния характер на този член от договора и за проява на „двоен стандарт”, характеризиращ се в предположения за гарантирана защита предимно на интересите на няколко големи държави в НАТО. Основни акценти заложи в актуалната Стратегия на Алианса са партньорството, сътрудничеството и диалога. Извежда се въпроса **доколко може да е ефективен през призмата на новите заплахи за сигурността на евроатлантическата зона „основополагащият” член 5 от Вашингтонския договор**, който гласи: „Страните се съгласяват, че въоръжено нападение срещу една или повече от тях в Европа или Северна Америка ще се разглежда като нападение срещу всички тях и всяка страна се съгласява, че при такова нападение, в силата на правото за индивидуална или колективна самозащита, признато от чл. 51 на Устава на ООН, ще окаже помощ на нападнатата страна или нападнатите страни, предприемайки незабавни действия, каквито смята за необходими, индивидуално или съвместно с други страни, включително използването на въоръжени сили, за възстановяване и поддържане на северноатлантическата област”. Отчита се **назряващата необходимост от известна редакция на Член 5 от подписаният на 4 април 1949 г. Северноатлантически договор, с цел да осигурява реална защита, тъй като настоящата формулировка предполага често заемане на твърде различни позиции** от отделните държави-членки, основаващи се на своя суверенитет и на националните си интереси и практически обезсмисля до голяма степен заложената в текста идея. В този контекст е и една от препоръките на дисертационния труд.

Подчертава се тенденцията за прилагане на член 4 вместо член 5 от Договора, за целите на която следва да бъдат положени реални усилия за преодоляване на множеството различия и заявяване на наистина единна политика.

Променят се заплахите и предизвикателствата пред сигурността, а с тях и стратегическото мислене на лидерите на Алианса и неговите концепции. Традиционните мисии като възпиране и отбрана биват оставени по-встрани и в резултат на динамичните промени в средата за сигурност дейността на НАТО, основаваща се на военно планиране и целеполагане еволюира до „развитието на активната защита на ценности като човешки права, взаимопомощ, подпомагане,

утвърждаване на демокрацията”⁵ при стремеж за постигане на глобална взаимообвързаност и разбирателство. В днешния глобален свят е все по-невъзможно една държава да се защитава сама. И НАТО и Русия промениха курса на външните си политики в областта на взаимното сътрудничество между тях по смисъла на т. нар. „задължаващо съседство”.⁶ Днес не съществува отделна сигурност главно защото е все по-трудно едностранно противопоставяне на заплахите. Преминаването от еднopolюсен към многополюсен модел води до необходимост от промяна в принципите на НАТО за употреба на сила, съответно на въоръжените сили на НАТО.

Новият световен ред очерта нови сериозни заплахи, които следва да не бъдат подценявани, което води до необходимостта от преначертаване на системите на действие на Алианса и тяхното пригодяване.

Разгледани са темите за Европейска идентичност в областта на сигурността и отбраната, Концепцията за многонационалните съвместни сили, ПзМ, ЕАСП. „Новата стара” Стратегическа концепция приета в Лисабон на 19 ноември 2010 г. се посочва като създаваща предпоставки за повишаване усилията за трансформация и модернизация на отбранителните способности на Алианса. Подчертават се историческите по рода си решения, взети на срещата на министрите от НАТО в Брюксел на 5 февруари 2015 г., които „формират най-сериозната трансформация на Алианса след края на Студената война“. Те ще гарантират способността на НАТО и занапред да остане готов, устойчив и гъвкав, способен да отговори на настоящите и бъдещите предизвикателства, независимо кога и къде те могат да възникнат. Измежду водещите тенденции в стремежите на НАТО е подобряването на способностите за стратегически въздушен и морски транспорт, които са особено важни за целите на гарантиране възможността на страните-членки за бързо разгръщане на сили и средства където и когато това е необходимо.

Акцентирано е върху една от съвременните заплахи, предизвикващи най-големи опасения, а именно **големите уязвимости на кибер-пространството**, което прави отделните общества взаимозависими. Държавите от Алианса са изключително зависими от електронните комуникации и в същото време уязвими. Кибер-шпионажът

⁵ Георгиева, О; Динева, С.: Новите измерения в стратегическия подход на НАТО и отношението им към съвременните предизвикателства пред сигурността, 5.12.2010 г. <http://www.politology.eu/?p=311>

⁶ Георгиева, О; Динева, С.: Новите измерения в стратегическия подход на НАТО и отношението им към съвременните предизвикателства пред сигурността, 5.12.2010 г. <http://www.politology.eu/?p=311>

се превърна в почти постоянна заплаха.⁷ От подобни атаки през изминалите години пострадаха почти всички членове на НАТО, като челното място е за САЩ, където неотдавна е регистриран случай на кибер атака, засегнала над 72 компании, включително 22 правителствени служби и 13 изпълнители в областта на отбраната.⁸ Тези и други инциденти от последното десетилетие водят до невиджан досега трансфер на богатства и чувствителна държавна информация в ръцете на неизвестни лица, с неясни намерения. Нарастват опитите за кибер-престъпления извършвани от различни престъпни мрежи на частни лица и става все по осезаема опасността кибер-пространството да се използва от терористични формации. Към настоящия момент обаче най-опасните актьори в тази сфера са самите държави, предимно поради прилагани от тях усъвършенствани системи за кибер-шпионаж и саботаж. Понастоящем не са нанесени физически вреди и не са осъществени кинетични кибер-терористични действия, но технологията за тези атаки отдавна е постигнала ниво, представляващо не само сериозна заплаха за сигурността на информацията, но е и предизвикателство за критичната национална инфраструктура.

Очевидно е, че през следващите години НАТО и страните-членки ще бъдат интензивно ангажирани с трансформация на способностите за привеждането им в пълно съответствие с динамично променящата се среда за сигурност и предизвикателствата, които същата ще генерира за техните съюзна и национална сигурност. Основните насоки в процеса на трансформация на Алианса са изграждането и развитието на способности, необходими да отговорят на реалностите и предизвикателствата на 21 век, особено способностите за оперативна съвместимост, развърщане, поддръжка и осигуряване. Основна цел при развитието на тези способности е изграждането на ефективни многофункционални, модулни войскови единици, способни да реагират своевременно и ефективно на съвременните предизвикателства, да гарантират суверинитета, сигурността и независимостта на страната и защитата на териториалната ѝ цялост, което е и основна цел на отбраната. Новите технологии, сложните сценарии, непредвидимите противници и стремежа към запазване на световния мир и просперитет налагат изграждане и поддържане на сили с висока степен на готовност и способности базирани на все по-точни и по-сложни оръжия и технологии.

⁷ New threats: the cyber-dimension: <http://www.nato.int/docu/review/2011/11-september/Cyber-Threads/EN/index.htm>; посетен на 01.08.2014 г.

⁸ ... пак там ...

Прави се характеристика на термина „военна трансформация“ като се посочва, че военната трансформация в НАТО е силно повлияна от концепцията и практиката на трансформацията във въоръжените сили на САЩ. Силите за отговор на НАТО са структурирани, подготвени и осигурени по подобие на американските експедиционни сили. Основното различие в този процес е в многонационалността на силите на Алианса и независимите национални решения за изграждането, екипирането и подготовката на собствените контингенти като съставни елементи на съюзните сили. Европейските страни-членки, включително новите, не са в състояние и нямат необходимост да копират силите на САЩ по отношение на нови технологии и структури.⁹ За тях е необходимо просто да постигнат необходимата опертивна съвместимост спрямо интегрираните информационни мрежи, създадени от силите на САЩ.

Широкомащабна трансформация обикновено отнема по-дълъг период между 15–20 и повече години, и създава радикално различни въоръжени сили за стратегически потребности в дългосрочен период.¹⁰ Процесът на трансформация на НАТО е далеч от своя край поради факта, че доста добра извадка от държавите-членки, измежду които и България, още вървят по пътя на големи трансформационни промени, които ще генерират качествено нови способности, ще повишат значително експедиционните способности на въоръжените им сили и тяхната ефективност.

В изследването се търси отговор и на въпроса какво още могат да направят държавите-членки в областта на това, което „американците наричат сигурност на собствената територия, а някои държави-членки определят като национална отбрана“.¹¹ Със съвместни усилия натовските държави могат да си помогнат взаимно в това направление.

Алиансът трябва да предприеме по-мощна трансформация от досега осъществената, при която да бъде подсилен политическият елемент. Алиансът трябва да бъде ползван по-ефективно като инструмент за дипломатически усилия и да включи политически и икономически програми във военното планиране и операциите.

⁹ Събев, С., книга: „Военна трансформация в новите страни-членки на НАТО“, ВА „Г.С.Раковски“ – Институт за перспективни изследвания за отбраната, секция „Стратегически анализи и прогнози“, София 2011 г.

¹⁰ ... пак там ...

¹¹ Нуланд, В., посланик, постоянен представител на САЩ към НАТО, статия: „Мисията на НАТО в Афганистан: прилагане на теорията в практиката“, Брюксел, Белгия, 23.10.2006 г.

Политическата трансформация има за идея да помогне на Алианса да засили своя капацитет за събиране, обработка и анализ на политическа, социална, икономическа и екологична информация и определяне на въздействията върху сигурността на държавите-членки, както и за интегриране на резултатите от анализа в политическата дейност, планирането и изпълнението на операциите. За целта НАТО трябва да създаде звено за анализ и оценка, което да следи политическото и социално-икономическото развитие в зоните на интерес. За да бъде ефективно средство за „изнасяне на сила”¹² и консултации по проблемите на сигурността, НАТО трябва да развие умения да преценява и съблюдава етичните аспекти на своята роля в мисиите. Политическата трансформация на НАТО трябва да включва засилване на способностите му да участва в усилията по изграждане на мир и държавност.

Обърнато е особено внимание на *участието на НАТО в Афганистан* при отчитане на особената значимост на мисията ИСАФ, от която зависи до голяма степен налагането му като успешен Алианс. Постигнатия в резултат на тази мисия напредък в Афганистане значителен, но тези постижения не са гарантирани, тъй като правителството все още не е достатъчно силно. Слабото управление, наркотиците, нерешените проблеми със съседните страни, бедността и преди всичко корупцията си остават огромни проблеми, които трябва да бъдат решени. Днес Афганистан няма потребностите на една милитаризирана държава, а на демократична страна, която се нуждае от силно гражданско общество и широко политическо представителство.”¹³ Ако политиката и стратегията в различните области се водят, както трябва и се основават на нуждите на афганистанците и ако се появят силни лидери, в бъдеще Афганистан ще съумее да върне дълга си към международната общност с приноса си за международния мир и сигурност.¹⁴ Армията на Афганистан си остава уязвима и

¹² Сенс, А., председател на Програмата по МО към Университета в Британска Колумбия, анализ „Рига и след нея: политическата трансформация на НАТО”, 2006 г. <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue4/bulgarian/analysis3.html>; посетен на 22.06.2014 г.

¹³ Aybet, G.; Moore, R.: NATO in Search of a Vision; Georgetown University Press, 12.02.2010 г.; http://books.google.com/books?id=FK2uIgpO_soC&dq=NATO+new+strategic+concept# посетен на 18.12.2014 г.

¹⁴ Хамдам, Ш., афганистански гражданин, медиен съветник към службата на Старшия граждански представител на НАТО в Кабул: „Струваше ли си да се инвестира в Афганистан?”, <http://books.google.com/books?id=dfBqnx6jADUC&pg=PA115&lpg=PA115&dq=NATO+American+protectorate+in+Europe&source>; посетен на 28.12.2014 г.

полицейските сили не разполагат с достатъчно оръжия за борба с добре оборудваните талибани. Съществува реален риск от възобновяване на атаките от тяхна страна, което води до въпроса доколко новата мисия на алианса ще остане „не-бойна“? За да има реален морален смисъл тринадесет годишната намеса на НАТО в Афганистан и да се оправдаят очакванията за изграждането на една нова афганистанска държава със здрави институции е крайно наложително Алианса да се намеси решително освен в обучението на афганските армия и полиция и в нерешения проблем с производството и разпространението на наркотици в страната. По данни на ООН „отглеждането на опиум в Афганистан е нарастнало отново до исторически нива през 2014 г.“ Показателите са особено тревожни, защото през 2013 г. отглеждането на опиум се е увеличило с 36% в сравнение с предходната година, достигайки най-високите си нива от падането на режима на талибаните. От 2013 до 2014 г. ликвидирането на опиума е намаляло с 63% според доклада. Трафикът на опиум се оценява като с 1/5 по-голям от законния БВП на Афганистан или на стойност 8 милиарда щатски долара на година според данните за 2013 г. Броят на пристрастените в страната се увеличава с бързи темпове - според официалните данни на ООН понастоящем са около 1,5 милиона души в страна с 30 милиона жители.

Налице са обезпокоителни индикации за проблеми с пристрастяване измежду военните континенти, както и с въвличане на някои войници в разпространение на дрога. Тема, по която се налага да се работи усилено предвид продължаващото макар и много по-малобройно участие в Афганистан.

Основен нерешен въпрос в НАТО, който е съществен и за успеха на водените от Алианса мисии, на който трябва да бъде обърнато внимание е този за **вноските на държавите-членки и споделянето на тежестта**. Поразяващите неравенства между съответните военни разходи на различните партньори като процент от техните БВП е тенденция валидна и днес. Следва да се работи и за преодоляване на противоречията в Алианса.

От направените анализи в Глава първа можем да изведем няколко извода: НАТО е просъществувал много повече, отколкото са предвиждали неговите създатели и се е развил до по-интегрирана политическа и военна организация, отколкото те са планирали. Северноатлантическият договор е много повече от отбранителен ангажимент – той е потвърждение на моралните и духовните ценности, които държавите-членки споделят; въпреки първенството на САЩ, НАТО за разлика от Варшавския договор, винаги се е „основавал на свободното съгласие на своите

членове, дори и на най-слабите” - няма друг Алианс в света съставен от толкова разнообразни партньори, сътрудничащи си по толкова много въпроси; НАТО трябва да продължи да работи за изграждане на Европейска архитектура за сигурност, която да постигне основната цел, а именно да бъдат създадени рамки от взаимно подсилващи се институции и структури, обединяващи страните от Европа и Северна Америка; все по важно значение придобиват разходите за отбрана, чието увеличение е необходимо с оглед на настоящата ситуация със сигурността и бъдещите прогнози, поради което трябва да се работи за намирането на начини за компенсиране на дисбаланса като държавите, които отделят по-малък процент финансови средства за отбрана биха могли да предложат друга алтернатива за споделяне на тежестта; тероризмът е директна заплаха за сигурността на гражданите на страните от НАТО, както и за международните стабилност и просперитет, поради което е необходима бърза и решителна военна намеса за неговото противодействие, особено по отношение на последните, застрашаващи глобалния мир събития в сферата на сигурността, като например появата на набиращата голяма скорост ИДИЛ; наложително е да бъдат формулирани параметри и критерии за използване на ресурсите на Алианса отвъд границите на традиционната зона за отговорност; НАТО разполага с много по-голям потенциал за справяне с кризи чрез дипломатически и други средства, а при необходимост посредством организиране на успешна отбрана с обикновени сили и средства; НАТО трябва да пристъпи към отговорни и активни действия за ограничаване и премахване на тактическото ядрено оръжие с ясното разбиране за опасността, която представляват този род въоръжения; необходимо е европейските страни в Алианса да насочат ресурси и усилия към усъвършенстване в области като съвместното планиране, системите C4ISR /командване, контрол, комуникации, компютри, разузнаване и наблюдение/ високоточните боеприпаси, способностите за бойна поддръжка и мобилността и логистичната поддръжка за мисии извън националните граници; Алиансът трябва да предприеме по-мощна трансформация от досега осъществената, при която да бъде подсилен политическият елемент; НАТО трябва да бъде ползван по-ефективно като средство за дипломатически усилия и да включи политически и икономически програми във военното планиране и операциите; партньорският подход би следвало да не се бюрократизира, а да увеличава капацитета на НАТО и да бъде източник на гъвкавост - трябва да се работи за изграждане на значими глобални партньорства, като се предвиди и изграждането на партньорство със страни и институции от други региони в света; за да бъде ефективно средство за „изнасяне на

сила” и консултации по проблемите на сигурността, НАТО трябва да развие умения да преценява и съблюдава етичните аспекти на своята роля в мисиите; за да има реален морален смисъл тринадесет годишната намеса на НАТО в Афганистан и да се оправдаят очакванията за изграждането на една нова афганистанска държава със здрави институции е крайно наложително Алиансът да се намеси решително освен в обучението на афганските армия и полиция и в нерешения проблем с производството и разпространението на наркотици в страната;

За в бъдеще ще нарастват съмненията за проява на „двоен стандарт” и защита предимно интересите на няколко големи държави в НАТО; ще бъдат полагани все по-големи усилия за осигуряване на гъвкавост на комуникационните, транспортни и транзитни пътища, от които зависят международната търговия, енергийната сигурност и просперитет, по отношение на възможни атаки и разрушения – следва да се погнат усилия за преодоляване уязвимостта и достъпността за нападение на енергийните доставчици; ще продължава да назрява въпроса за необходимостта от известна редакция на член 5 от подписаният на 4 април 1949 г. Северноатлантически договор, с цел да осигурява реална защита; ще става все по-трудно едностранното противопоставяне на заплахите за сигурността, което ще води до необходимост от промяна в принципите на НАТО за употреба на сила, съответно на въоръжените сили на Алианса.

В Глава втора се изследва организационната ефективност на НАТО като се поставя акцент върху разширяването на Алианса, което се явява интегрална част от Европейската архитектура на сигурността, основана на сътрудничество между всички европейски държави. Процесът на разширяване е квалифициран като едно от най-големите предизвикателства пред Алианса, което продължава да бъде от съществена важност за неговия успех като организация. Дефинират се **три възможни сценария на разширяване на Пакта**: „Еволюционно разширяване“: при което презумпцията е, че страните от СЦИЕ изживяват икономически и политически трудности, но не са обект на външна заплаха, поради което основен приоритет следва да бъде даден на интегрирането им в ЕС, а приемането им в НАТО, макар и да остава крайна цел, има подчинен характер. ЕС се определя като движеща сила на интеграционния процес и като организацията, която ще определя критериите. Членството в НАТО се предвижда да бъде постигнато в рамките на 10 години, като оценката за този срок се основава на убеждението, че това е приблизителен период за интеграцията на

постсоциалистическите страни в ЕС.¹⁵ „Съдействие за стабилността": сценарий, основаващ се на презумпцията за нестабилността на демократичните процеси в Централна и Източна Европа и наличието на "вакуум на сигурността". При него за нормалното развитие на демократичните процеси на постсоциалистическите страни се приема, че е необходима външна рамка за сигурност. Членството в НАТО следва да предхожда членството в ЕС и критериите за участие в процеса е необходимо да бъдат изработени от Алианса. Възможният период за разширяване на НАТО при този модел е 2-3 години. "Стратегически отговор": според тази възможна стратегия алиансът следва да не се разширява освен, ако не настъпят промени в Русия, водещи до авторитарен режим, заплашващ Западна Европа и постсоциалистическите страни. Основен приоритет тук е желанието да не се допусне провокиране на Русия, водещо до стремеж да се запази нейната стабилност, а оттук да се съхрани и еднородността на НАТО като основна организация за взаимна отбрана. За целите на анализа е направено задълбочено изследване на нагласите „за“ и „против“ разширяването като са изведени съответните изводи и препоръки.

След края на Студената война и разпускането на Варшавския договор дискусиата за сигурността на страните от Централна и Източна Европа /СЦИЕ/ е свързана изключително с разширяването на НАТО. В рамките на изследването се прави извода, че *подобно на тези на ЕС и разширяванията на НАТО често имат „кризисен“ характер*, обоснован от множеството предизвикателства пред сигурността, с които Алиансът трябва да се справя. Оттук идва и необходимостта от осъществяването понякога на скоростно разширяване, при което надделява политическата и стратегическата целесъобразност от приемането на някоя държава в редиците на НАТО, а не нейното действително състояние на готовност. Именно в динамичните промени в средата за сигурност в глобален мащаб и свързаните с това интереси на НАТО за привличане на нови държави-членки, разполагащи със стратегическо географско положение, се коренят историческо разширение на пакта и значителни изменения в развитието на връзките Изток-Запад и международните отношения като цяло.

Неминуемо аспекти като проблеми с Русия ще съпътстват както предходните така и всяко бъдещо разширяване на НАТО, но те са „управляеми“, а по-нататъшното „отваряне“ на Алианса е необходимо. Не бяха и продължават да не са прави онези,

¹⁵ Член 10 от Северноатлантическия договор, Вашингтон, 4 април 1949 г.

които изразяват мнение, че трябва да се намали присъствието на Алианса на Континента. Продължаващите проблеми на Балтийските държави, Босна и Херцеговина, напрежението, което се усеща все още в Сърбия, кризата в Украйна и приоритетната борба срещу групировки като ИДИЛ, наред с множество други задачи на сигурността, пред които са изправени държавите-членки, са само част от факторите, които изискват силно и интелигентно военно присъствие, което е постижимо единствено чрез продължаване на евроатлантическата интеграция и съпътстващо усъвършенстване на способностите.

В дисертационния труд се обосновава *необходимостта от един нов засилен дебат за продължаването на разширяването и оценка на необходимостта от отваряне на Алианса и към други региони* за формиране на ползотворни партньорства, а защо не и включване на нови цели за сигурността държави, попадащи извън обхвата на евроатлантическата зона. Това изглежда все по-оправдано при днешната ситуация на сигурността и тенденцията за още по-голямо задълбочаване на проблемите, водещо до явната нужда НАТО да поеме функции за опазването на само на сигурността в своя район, но и на световната.

Представени са предимствата, които носи разширяването за държавите-членки, политическите, икономическите, военните и отбранителните аспекти на политиката на „отворени врати“, правни и свързани със сигурността въпроси. Отделено е внимание на *темата за ресурсното осигуряване*, което е един от основните актуални въпроси от дневния ред на Алианса. Основен проблем в днешно време се явява невъзможността на повечето от новите държави-членки да изпълняват финансовия си ангажимент, което често води до напрежение в Алианса и до изчерпване на търпението от страна на САЩ, които са основен финансов донор, но не трябва да се забравя също и факта, че те са и основен заинтересован актьор от съответните инвестиции на тези държави в ново военно оборудване.

Подробно е изяснена темата за дейностите на НАТО свързани с партньорствата, като неразривна част от действията с цел успешна трансформация. Дефинира се смисъла на *понятието „оперативна съвместимост“* в политиките на Алианса като неразделен елемент от дейностите по изграждане на необходимите способности между държавите-членки и между НАТО и партньорските страни, като се уточнява, че става дума за способност на системите, звената и силите да предоставят услуги и да приемат такива от други системи, звена и сили, както и да използват тези услуги, за да работят ефективно заедно. Все още има какво да се направи по пътя към постигане на

оперативна съвместимост в НАТО, а именно в областта на обучението на персонала, доктрините на страните от Алианса и отделните практики, за да могат те да си взаимодействат ефективно в НАТО.

При отчитане на нарастващото значение на научно – изследователската дейност за постигане на необходимото ниво на способности за гарантиране на сигурността и мира в евроатлантическата зона и в глобален мащаб, в анализа е отделено специално внимание на научната програма на НАТО, която поощрява учените от Евроатлантическата зона да работят съвместно за утвърждаване на науката и е фактор за прогреса и мира посредством създаване на трайни връзки между учените и изследователите в страните-партньори и държавите-членки на НАТО, и за насърчаване на сътрудничеството.

В обозримо бъдеще обстановката в сферата на европейската сигурност няма да бъде доминирана от военния фактор. Малка е вероятността за агресия идваща извън континента. Ролята на бъдещите съюзници е предимно превантивна и в случай на крайна необходимост отбранителна. В този контекст в дисертационния труд се прави опит за посочване на пътя към изграждане на нови партньорства от взаимен интерес. Прави се преглед на готовността на четири партньорски държави - Босна и Херцеговина, Грузия, Черна гора и Бивша югославска република Македония, които се стремят към членство, както и на политиката на Алианса спрямо Грузия.

Предвид множеството нови предизвикателства пред евроатлантическата сигурност и безспорния факт, че *страните от Латинска Америка и Карибския басейн* могат често да играят ролята на съществен фактор в международните отношения поради позициите си пред някои сили /Русия и Китай/, по-благоклонното им третиране от държавите в Близкия изток и богатата информация, до която имат достъп, може би е настъпил момента НАТО да предприеме конкретни действия за подобряване на имиджа си в този регион и установяване на засилено партньорство. Несъмнено са налице големи разминавания във вижданията, но е по-добре да се пристъпи към „заравяне на томахавката” и търсене на подходящи форми на сътрудничество и партньорство с тези държави. Аргумент в защита на тази теза е неоспоримият факт, че докато Алианса като организация проспива моменти, повечето от западните държави-членки поотделно със „зъби и нокти” се борят да се захванат за този „сладък пай” от света и да установят конструктивен диалог и сътрудничество от взаимен интерес в различни сфери, надхвърлящи чисто икономическите. В последно време много европейски страни доскоро активни по въпросите на човешките права

например, поеха обратна посока в името точно на изграждането на търсеното сътрудничество. И тук възниква въпроса, не е ли всичко това пример за едно лицемерие от страна на НАТО? Или може би някои от ценностите на Алианса се нуждаят от преразглеждане? Ако за отделните държави-членки не е проблемно партньорството с региона във всичките му, съобразени с международното право форми, то защо изглежда непостижимо за Пакта като цяло?

Направен е опит за конкретизиране на позициите по отношение на трансформацията на някои от основните „играчи“ в НАТО – САЩ, Франция, Великобритания, Германия. Отделните държави слагат своя печат на неразбиране на трансформацията. Държавите, които традиционно разиграват Атлантическите карти, като Великобритания и Холандия, правят това като контрабаланс на прекалената концентрация на сила и влияние в ръцете на Германия и Франция. Балансът на силите не е изчезнал от края на Студената война, въпреки че това не е дискутирано официално. Не е изненадващо, че голяма част от военните операции би била невъзможна без първоначалното поставяне на САЩ начело на държавите, придаващи голяма важност на трансатлантическата връзка. Безспорно генераторът на процесите на трансформация са САЩ. Доминиращата американска позиция обхваща практически всички аспекти на проблема: интерпретира го в глобален, регионален и субрегионален план, както и в контекста на двустранните отношения с Русия, но отчита и интересите на западноевропейските държави и кандидатите за членство в Алианса. Америка дава ясни сигнали за преоценка на интензитета на американския ангажимент в Европа за сметка на усилване на вниманието и ресурсите към тихоокеанската зона. Ролята и лидерството на САЩ в Алианса са неоспорими, но това може да се каже и за Франция, която има ключово влияние върху процеса на трансформация. От една страна политическите противоречия, в които тя играе централна роля до голяма степен забавят този процес с техния парализиращ ефект. От друга проблемът се задълбочава от желанието на други държави от НАТО и по-точно САЩ, да включат Франция в цялостното развитие на Алианса, включително военното. Франция обичайно се противопоставя на бързото разширяване на Съюза. Виждането ѝ е, че сътрудничеството между Изтока и Запада трябва да се основава на програмата Партньорство за мир, а въпросът за разширяването на организацията да се разглежда на по-късен етап. Европейската сигурност според страната може да бъде гарантирана най-добре с помощта на система за колективна сигурност, в която участва и Русия. Диалогът между Франция и другите членове на Алианса се интензифицира в резултат от нарастващото участие на НАТО в кризата в

бивша Югославия, при която страната започна да играе нарастваща и важна роля и да се налага по-силно отколкото САЩ във военните операции. Пътят към промяна на френските насоки е отворен с избирането на Жак Ширак за президент на Франция.¹⁶

Що се отнася до Германия тя демонстрира неохота по отношение на бързото увеличаване на членовете на Съюза. Като цяло позицията на западноевропейските държави-членки на НАТО отразява спецификата на дебата не само по отношение на разширяването и съответно трансформацията на Алианса, но и бъдещето на ЕС, ЗЕС, Континента и отношенията със САЩ и Русия. Франция например води тотална борба за намаляване на американското влияние в Европа и лансира идеята за нова формула за трансатлантическите отношения. Страната успява да наложи обособяване на европейска идентичност в рамките на НАТО и да реализира амбицията си. Германия от своя страна се стреми да се освободи от задръжките, за да се включи в управлението на глобалните процеси. За нея разширението на Изток съвпада, както с икономическите, така и с отбранителните ѝ интереси. Едновременното придвижване на няколко трансформационни процеса - разширението на ЕС, бъдещето на ЗЕС и отношенията с НАТО затрудняват европейските държави. Големите сили в съюза често внасят дисхармония, отстоявайки националните си интереси и проблеми.

Изследването не би било достатъчно пълно без да бъде отчетен факторът Русия в разширяването на Алианса. Основен въпрос, който разделя мненията за разширяването и трансформирането на НАТО, е трябва ли Русия да се разглежда като потенциален член? Русия досега не е поставяла въпроса за формално членство. Налице са обаче изказвания от страна на руското ръководство по много поводи за опасностите, които се крият при едно прибързано разширяване на организацията, ако не бъдат отчетени руските геополитически интереси. В тази връзка, ако разширяването на НАТО има за цел да укрепи стабилността и сигурността в Европа, страната не бива да се изключва от този процес. В дисертационния труд се разглеждат подробно възможните реакции на Русия при бъдещо разширяване на Пакта. Посочва се, че страната е необходим съюзник на НАТО. Нейните протести против разширяването на Алианса на Изток са безсмислени и Москва трябва да проумее, че също има интерес да си сътрудничи с Алианса. В днешната ситуация НАТО все още не е изяснил напълно отношението си към Русия, а именно продължава ли страната да се разглежда като противник или следва

¹⁶ Лемари, Ф., статия: Франция се връща в лоното на НАТО, април 2009 г., Монд Дипломатик; <http://bg.mondediplo.com/article505.html>; посетен на 19.02.2015 г.

да бъде привлечена като съюзник. Това до голяма степен зависи от поведението на Москва - дали ще се позиционира като враг или като партньор.

От направения анализ могат да се направят следните изводи, препоръки, прогнози: разширяването бе едно от най-големите стратегически предизвикателства пред Алианса, което остава валидно и днес; продължаващите и разрастващи се проблеми на сигурността изискват силно и интелигентно военно присъствие; необходимо е да се увеличат отбранителните бюджети; НАТО е свързка между Европа, САЩ и Канада, което го прави до известна степен с трансграничен характер, който би могло да се доразшири съобразно новите измерения на предизвикателствата пред сигурността – това следва да става по интелигентен начин при отчитане на реалните условия, а не с фабрикуването на стари врагове; следва добре да се осъзнават предимствата и недостатъците на темповете на осъществяване на разширяванията на Алианса - постепенното разширяване дава възможност на бъдещите членове да стабилизират икономиките си преди да бъдат приети в съюза, което е важен фактор от гледна точка на възможностите за по-активното им участие в разпределянето на финансовите задължения вътре в самата организация; трябва да се търсят подходящи форми на сътрудничество и партньорство с държавите от региона на Латинска Америка и Карибите; би могло да се помисли по-задълбочено и върху евентуално разширяване на НАТО, което да обхваща държави извън т.нар. евроатлантическа зона с цел обвързване на определени държави с евроатлантическите ценности и съответно тяхното ангажиране с гарантирането на сигурността; НАТО ще продължи да функционира поне докато е оправдано съществуването му като „главна опора на сигурността и стабилността в Европа“.

НАТО трябва да предприеме стъпки за да си гарантира, че старите, новите и бъдещите членове следват неговите политически стандарти и чрез това се гарантира свързаността в организацията. Основен проблем за ефективността на НАТО се явява това, че няма процедури за изключване на държави, които нарушават неговите правила и стандарти. Добре би било държавите-членки да проведат дебат относно възможността за внасяне на поправка на Северноатлантическия договор, която да позволява санкции, преустановяване и изключване на държави, които нарушават правилата. За бъдещия успех на НАТО е необходим правдоподобен механизъм за действие, когато държава-членка не изпълнява задълженията си;

Несъмнено Русия е необходим съюзник на НАТО. Алиансът и Русия са ядро на коалиция срещу международния тероризъм и се явяват гарант на съществуващия ред.

Необходимо е да продължи стратегическото сътрудничество между тях по всички възможни пътища.

Генераторът на процесите на развитие и трансформация на Алианса са САЩ. Доминиращата американска позиция ще продължи да обхваща практически всички аспекти. САЩ не биха желали да бъдат конфронтирани от неоспорими европейски позиции като резултат от основната външна политика и политиката на сигурност в ЕС. В същото време ще продължи преоценката на интензитета на американския ангажимент в Европа за сметка на усиление на вниманието и ресурсите към тихоокеанската зона. Ролята и лидерството на САЩ в Алианса са неоспорими, но това може да се каже и за Франция, която има ключово влияние върху процеса на трансформация.

Съществува тясна връзка между обхвата на НАТО и европейската стабилност. Колкото повече държави споделят ценностите на Съюза, толкова по-голяма е регионалната стабилност.

Глава трета на дисертационното изследване е посветена на Новата среда за сигурност и тенденциите след Срещата на върха на НАТО в Уелс, 4-5 септември 2014 г. Идентифицирани са новите измерения на заплахите и необходимостта от продължаване на трансформацията. След края на Студената война е налице все по-голямо отваряне на границите, което води до нарастване на обвързаността на вътрешните и външните аспекти на сигурността. За едни глобализацията, търговските и инвестиционни потоци и демокрацията донесоха свобода и богатство, докато за други те се оказаха препятствие и неправда. Нарастна европейската зависимост и уязвимост по отношение на взаимосвързана инфраструктура в транспорта, енергетиката, информационните технологии и други. Често икономическите неуспехи са свързани с политически проблеми и големи конфликти, които разрушават не само инфраструктурата и социалната среда, но насърчават престъпността, пречат на инвестициите и спират нормалната икономическа дейност и развитието на цели общества. Има държави и региони, които от години са въввлечени в непрекъснат цикъл от конфликти, несигурност и бедност, а в същото време сигурността е необходимо условие за развитие. НАТО продължава да играе своята важна роля за укрепването на евроатлантическата сигурност. Растящата политическа роля на Алианса; засилването на политическото и военно му партньорство; сътрудничеството и диалога с други държави, сред които Русия, Украйна и Средиземноморските страни; отвореният характер на НАТО за

присъединяването на нови членове; партньорството с други международни организации; демонстрираната многократно /на Балканите, в Афганистан и т.н./ решимост за принос в дейности по предотвратяване на конфликти, регулиране на кризи и операции по поддържане на мира, отразяват решимостта на Алианса да формира своята среда за сигурност и да укрепва мира и стабилността в Евроатлантическата зона.

Новият световен ред очертава **нови заплахи пред сигурността**, имащи асиметричен характер, които произтичат от промените в климата, енергийните политики, кибер престъпленията, разпространението на оръжия за масово унищожение /ОМУ/, тероризмът, организираната престъпност, епидемиите и др. Те са наистина сериозни и водят до необходимост от преначертаване на системите на действие на Алианса и тяхното пригодяване. Геополитическите промени в глобален мащаб водят до противоречия и създават предпоставки за нови, имащи различен характер рискове и заплахи. Глобализацията и еволюцията в науката и технологиите предизвикаха нов световен преход „прехода от модерно индустриално към постмодерно информационно общество”,¹⁷ характеризиращ се с невиджани динамични изменения в характера и мащабите на рисковете и заплахите за сигурността. Глобализацията, нарастващата сложност и непредвидимост на асиметричната война, демографските промени, изменението на околната среда, районите с нестабилна политико-социална среда и ниско ниво на икономическо развитие, радикалните идеологии и нерешените конфликти са само част от факторите, които определят динамиките на стратегическата среда за сигурност.

Постепенно стратегическата среда за сигурност придоби ново съдържание и наложи приемането на нови политики. В контекста на глобалната система за сигурност фокусът бе насочен върху превантивните усилия, предотвратяването на конфликти, управлението на кризи, възстановяването, налагането и поддържането на мир и хуманитарна помощ и подкрепа.

В свят на глобални заплахи, пазари и средства за информация, сигурността и благоденствието зависят все повече от установяването на ефикасна многостранна система, характеризираща се с по-силна международна общност, добре функциониращи международни институции и основан на правила международен ред.

¹⁷ Колев, Н., „Ролята и задачите на българската армия в светлината на рисковете за сигурността и трансформацията – евроатлантически и регионални перспективи”, Трета международна конференция по сигурността: Рисковете за сигурността и трансформацията - евро-атлантически и регионални перспективи, <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=6777>, посетен на 18.06.2015 г.

Това следва да бъде една от основните ценности и ключов стремеж на евроатлантическите партньори при отчитане на факта, че трансатлантическите отношения са един от централните елементи на международната система, чийто израз е именно НАТО.

И занапред военният фактор ще играе важна роля, но при все по-тясна обвързаност с икономическите и политически фактори и в голяма степен с дипломацията.

Идентифицират се основните заплахи и предизвикателства на динамично променящата се евроатлантическа и глобална среда за сигурност като се правят изводи и препоръки за възможни решения на повечето от проблемите. Понастоящем държавите-членки на Алианса и техните партньори са изправени пред разнородни предизвикателства, заплахи и проблеми в областта на сигурността, като измежду тях основна е заплахата от тероризъм, която е валидна и за двете страни на Атлантика. Основен проблем на международната сигурност са и вътрешнодържавните конфликти и страните със слаба държавност, които превърнаха операциите за въдворяване на мир и стабилност в основен политически приоритет. Тероризмът освен, че застрашава живота на хората, се опитва да подкопае отвореността и толерантността на демократичните общества и представлява непосредствена нарастваща стратегическа заплахата за цяла Европа, което води и до големи разходи. Европа е една от целите на тероризма, явяваща се едновременно и негова база. Европейски държави вече бяха обект на терористични нападения.

Светът се изправя пред нови заплахи, които са по-различни, не толкова очевидни и по-трудно предвидими. Измежду основните предизвикателства, пораждащи заплахи за сигурността, наред с познатите ни се нарежда и надпреварата за природни ресурси, която се очаква да стане още по-ожесточена поради глобалното затопляне и е възможно да доведе до сътресения и миграционни движения в различни региони. В Европа е налице сериозна загриженост от енергийната зависимост, тъй като континента е най-големият световен вносител на нефт и газ. Енергийната сигурност става все по-сериозен проблем във време, в което нараства зависимостта на държавите-членки на НАТО от енергийни доставки от чужбина, което превръща енергийната сигурност в основен проблем. Значително предизвикателство са екологичните проблеми и природните бедствия, причинени от екстремни климатични условия в резултат на промяната в климата и околната среда. Това са все въпроси от дневен ред и за Алианса. Всички тези проблеми са предизвикателство много по-голямо и сложно за държавите-

членки на НАТО, отколкото беше в миналото Съветският съюз. Именно съвременните предизвикателства заличават границите между вътрешната и външната сигурност и традиционното разделение на отговорностите между националните власти и международните организации. Междувременно заплахата от разпространение на оръжия за масово унищожение буди сериозна тревога от кризите, които могат да предизвикат държави като Северна Корея и Иран. Това е най-голямата потенциална заплаха за европейската и за глобалната сигурност. Тази опасност се подсилва и от тенденциите в напредъка на биологическите науки. Риск за Европа е разпространението на ракетни технологии, което води до допълнителен елемент на нестабилност. Най-лошият сценарий е придобиването на ОМУ от терористични групировки, при който една малка група би могла да нанесе поражения в мащаб, в миналото възможен само с участието на държави и армии.

Регионалните конфликти оказват пряко и непряко въздействие върху евроатлантическите интереси и насърчават нестабилност в глобален мащаб. Сериозните или „замразените“ конфликти, които съществуват по европейските граници, отнемат човешки животи, разрушават социална и физическа инфраструктура; застрашават малцинствата, основните свободи и права на човека, поради което са източник на нестабилност и непосредствена заплаха за нашия регион. Подобни конфликти могат да провокират тероризъм, прояви на екстремизъм, разпадане на държави, незаконен трафик, формиране на организирани престъпни групи, по-голямо търсене на ОМУ. Подходящ от практическа гледна точка начин за преодоляване на новите заплахи е предприемането на действия за разрешаване на по-стари проблеми, свързани с регионални конфликти. Липсата на държавност се явява немалка заплаха за сигурността поради лошото управление, характеризиращо се с голяма корупция, злоупотреба с власт, слаби или нефункциониращи институции, липса на отчетност и контрол, вътрешно граждански и етнически конфликти, които разяждат държавите отвътре и създават предпоставки за регионално напрежение, често изискващо широка международна намеса. Разпадането на държавността обикновено е свързано с организирана престъпност и тероризъм. Това е „тревожен феномен, който подкопава управлението в глобален мащаб и допринася за регионалната нестабилност“.

Организираната престъпност има за една от основните си цели Европа. Освен заплахата за сигурността тя формира и трансграничния трафик на наркотици, оръжия, жени, незаконни имигранти. Понякога организирани престъпни групи може да бъдат

свързани и с тероризма. Основен фактор за зараждане на тези престъпни дейности често е слабата или липсваща държавност.

Продължават да влияят най-различни военни и невоенни рискови фактори, произтичащи от разнообразни източници, които в повечето случаи са трудно предсказуеми. Междуетнически и религиозни вражди, териториални спорове, неадекватни или неуспешни усилия за реформи, незачитане на правата на човека и разпадането на държави, могат да доведат до локална и регионална нестабилност. Съществуването на мощни ядрени сили извън границите на Съюза също е важен фактор, с който НАТО трябва да се съобразява.

Възможни са опити за атаки по направление на растящата зависимост на Пакта от информационни системи. Появи се и нова заплаха в лицето на киберпрестъпленията, която заслужава да ѝ бъде обърнато сериозно внимание.

Сигурността на Съюза следва да отчита и глобалния контекст. Интересите на НАТО могат да бъдат засегнати и много различни по характер рискови фактори - терористични актове, саботаж, организирана престъпност, прекъсване на доставките на жизненонеобходими ресурси.¹⁸ Неконтролируемото движение на големи маси от хора, особено в резултат на въоръжени конфликти, също може да създаде проблеми за сигурността и стабилността, засягащи Алианса.¹⁹

Новите начини на събиране, изпращане и съхраняване на информация водят до нови уязвимости, а усложненията за сигурността, които произтичат от пиратството, организираната престъпност, енергийните доставки и околната среда, стават все по-очевидни. Проблем е и световната икономическа криза, която предизвика бюджетни проблеми в много страни по света.

Съвременните заплахи са общи и засягат колкото държавите от НАТО толкова и техните партньори, което налага да има едно широко международно сътрудничество. Трансатлантическите отношения са незаменими. Ангажиментът на НАТО и ЕС към общи ценности ще спомогне за постигането на необходимия напредък в стратегическите партньорства, които Алиансът би било добре да изгради с Близкия изток, Африка, Латинска Америка и Азия.

¹⁸ Заедно в името на сигурността: Въведение към НАТО; http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120118_nato_security_bulg.pdf; посетен на 18.02.2015 г.

¹⁹ Минков, Т. Доц. д-р, анализ - Оценка на стратегическата среда, 2009 г.; http://tsminkov.dir.bg/_wm/library/item.php?did=451402&df=8&dfid=3; посетен на 11.02.2015 г.

Поставя се акцент на необходимостта от преустановяване практиката на повечето държави-членки за съкращения в бюджетите за отбрана и да работят за увеличаване на инвестициите в тази сфера, за да направят по-ефективно използването на наличните средства. Измежду големите проблеми на НАТО се посочват и вътрешните спорове в Алианса, породени от липсата на увереност в необходимостта от неговото съществуване сред някои от членовете, които доведоха до дезориентация на Алианса по отношение на неговото развитие. В момента НАТО няма ясна насока за своята трансформация, не желае да бъде контролиран изцяло от САЩ, но също не смее да поеме по път, по който Вашингтон няма да има ръководна роля.

В дисертационния труд се прави опит за обосноваване на необходимостта от нова Стратегическа концепция. Новата международна стратегическа среда на сигурност, оформила се в края на ХХ и началото на ХХІ век, налага необходимостта от мащабна промяна на системата за сигурност в регионален и световен мащаб. Великите и регионалните сили, а също отделните държави са неподготвени за отговор и неутрализиране на възникващите нови заплахи и рискове.²⁰ Променената стратегическа среда поставя нови изисквания към развитието на въоръжените сили. Новите заплахи налагат нови военни способности, отговарящи на техния характер. Голямо предизвикателство за всички актьори на международната сцена, в това число и държавите от Алианса е ИДИЛ, на борбата, срещу която е наложително да се обърне особено голямо внимание.

НАТО трябва да се заеме с много по-мащабна трансформация от досегашната. Проблемите в съвременната среда за сигурност са глобални, взаимосвързани, социално-икономически по характер и трудно би могло да се решават единствено с военни способности, които водят след себе си чисто етични въпроси. Алиансът трябва да се приспособи към тези промени, което може да стане само с решителна и мащабна политическа промяна, за да може той да изпълнява резултатно основните си роли за колективното военно действие и сътрудничество в областта на сигурността.

Във връзка с дебата за функционалните измерения на НАТО е важно да се отбележи „изместването на границите на сигурността”.²¹ Наред с военната

²⁰ Събев, С.; книга: „Военната трансформация в новите страни-членки на НАТО”, ВА”Г.С.Раковски” – Институт за перспективни изследвания в отбраната, секция „Стратегически анализи и прогнози”, 2011 г.

²¹ Четвърта международна конференция по сигурността: Трансформацията на НАТО – новите граници на сигурността; 28-29 април 2006 г.; <http://www.csd.bg/artShow.php?id=7324>; посетен на 10.04.2014 г.

трансформация, НАТО осъществява и политическа, съобразявайки се с настъпилата промяна в типа на заплахите, с които трябва да се справя—заплахата от масирано военно нападение е заменена от множество асиметрични рискове и заплахи с различен произход, които често си взаимодействат по непредсказуем начин. Всичко това налага да започне процес на трансформация на системите за международна и регионална сигурност, на националните сектори за сигурност и отбрана, в частност на националните и съюзните военни способности. Трансформацията на националните военни способности е сложен и продължителен процес, който е предизвикателство за големите и развити държави от НАТО, а за малките още по-голямо.

Процесът на трансформация изисква иновационно мислене. Нещо повече той изисква ресурсно осигуряване, добро управление и не на последно по важност място целенасочени действия. Трансформацията на Алианса би следвало да започва с точно определяне на новите рискове и заплахи за сигурността и да продължи на тази основа с точно формулиране на нови цели, мисии и задачи на силите на НАТО в изменената стратегическа среда за сигурност в световен мащаб.

Трансформацията на НАТО се определя като продължителен и проактивен процес на разработване и интегриране на иновативни концепции, доктрини и способности с цел да се подобрят ефективността и оперативната съвместимост на военните сили. По схващанията на Стратегическото командване трансформацията обхваща „засилена технологична модернизация, доктринална реформа, преориентиране и реорганизиране на структурите на силите, култура, отворена за промени и желание за поемане на риск”.²² На дневен ред отново е необходимостта от актуализиране на стратегическата концепция и очертаване на съответните по-нататъшни трансформационни процеси.

Новият световен ред и новие асиметрични по своя характер рискове и заплахи, които произтичат от него като: международен тероризъм, организирана престъпност, оръжия за масово унищожение, киберпрестъпления, наред със ставащото в Сирия и в Украйна и огромната заплаха, която представлява Ислямска държава правят и днес

²² Събев, С., книга: „Военната трансформация в новите страни-членки на НАТО”, ВА”Г.С.Раковски” – Институт за перспективни изследвания в отбраната, секция „Стратегически анализи и прогнози”, 2011 г.

валидно отправеното преди време послание от Андерс Фог Расмусен „не само трябва да продължи трансформацията на НАТО, но трябва да я ускорим”.²³

Направено е задълбочено изследване на Украинската криза. Поставен е силен акцент върху заплахата, която представлява ИДИЛ за цялата евроатлантическа общност и за света като цяло, като се обосновава необходимостта от тясно сътрудничество за успешна борба с тази и други подобни групировки. Подробно се изследва въпроса за съвместното участие на САЩ и Русия в борбата с международния тероризъм. Сериозността на заплахата, пред която е изправен света като цяло, е присъствието в редиците на ИДИЛ на западни граждани, които един ден може да се приберат у дома.

Отделя се внимание на участието на НАТО в Косово и мястото на Афганистан в новата стратегия на Пакта. Анализира се „кипърския въпрос“. За НАТО, а и за ЕС Турция е страна, с която отношенията са от голямо значение, особено като се вземе под внимание „дълговата криза в Европа и нестабилността в страните от Близкия изток“. Турската държава несъмнено е желан партньор. В същото време отношенията се нагнетяват от т.нар. кипърски въпрос, който бележи и до днес отношенията между двете държави и влияе негативно на членството им в НАТО, водейки до чести случаи на проблемни отношения между контингентите на двете страни при мисии, а също влияе на постигането на консенсус в организацията. До този момент намесата на НАТО в конфликта само е „нажежавала” още повече обстановката на остров Кипър.²⁴ Важно е Алиансът, в сътрудничество с ЕС, ООН и други организации, да се намеси по-решително в търсене на решение и постигане на споразумение по кипърския въпрос. Турция и Гърция са страни-членки на Алианса и за да функционират ефективно контингентите при операции, често включващи в състава си военни от двете страни, е необходимо този въпрос да бъде уреден.

По отношение необходимостта от продължаване на трансформацията се посочва, че противно на изказваното от някои мнения, че трансформацията на НАТО вече е осъществена и това е тема, по която няма какво повече да се дискутира, съвременната среда за сигурност е ясно доказателство, че тя ще продължи и това е правилната посока на движение на Алианса, за да бъде оправдано неговото

²³ Rasmussen, A. F., NATO Secretary General Speech "Renewing the Transatlantic Security Community in the Age of Globalization"; Central Military Club, Sofia, Bulgaria, May 20th 2010

²⁴ Павлова, Х.; статия: Интересите на Турция в Кипър, <http://murano.blog.bg/history/2012/07/06/turskata-politika-v-kiypr-kiyprskata-kriza-ot-1963-g.976515>, посетен на 11.09.2014 г.

съществуване. Дебатът за необходимостта от нова концепция и съответно нов подход е с постоянен характер в НАТО. Бързо променящата се среда за сигурност води след себе си необходимостта от регулярна актуализация на стратегическия подход на Алианса, в контекста на променената среда за сигурност, в която диалога, сътрудничеството и партньорството преминават отвъд пределите на Европа. Именно това ще бъде определящо за ролята на НАТО в един по-широк от геополитическа гледна точка контекст и за някои важни външнополитически решения на държавите-членки. Отдавна интересите на НАТО в сферата на сигурността преминаха границите на евроатлантическото пространство на страните-членки. НАТО реално присъства на 4 континента, чрез следваните програми и провежданите мисии.

Последните събития показаха необходимостта от съществуване на Алианса, който въпреки всички трудности, има огромен потенциал за преодоляване на сегашните и бъдещи проблеми. Занапред по-голямо значение ще има борбата за икономическо надмощие и зависимости, а в операциите цивилният компонент ще заема по-широко място, с осъзнаване на реалностите, а те са, че само военна операция не може да гарантира краен резултат, но военната сила ще остава решаваща. Необходимо е да се върви към разширяване ролята на парламентите при решения за мисии в кризисни региони. Необходим е и по-широк дебат по политиката за сигурност, чийто основен проблем се корени в предизвикателството на възстановяването на държави с разпаднала се държавност, мрежова политика за сигурност и асиметрично водене на бойните действия, надхвърлящи това, което са готови да дадат нашите общества. На Алианса са необходими нови способности и страните трябва да запазят готовността си да създадат такива.

Нито САЩ, нито Европа, още по-малко отделни страни могат да решат проблемите на сигурността сами; военният инструментариум не е достатъчен за постигане на целите в кризисни региони, поради което е жизнено необходимо НАТО да дефинира своето бъдещо поведение като част от една много по-обхватна и обвързана с други организации мисия. И за в бъдеще САЩ ще са водеща сила в Алианса, но европейските държави членки трябва да увеличат своя принос. Колкото и да не се харесва това на настроените срещу Русия и тя ще продължи да е фактор за европейската и глобална сигурност, с който Алианса, в това число и САЩ ще продължат да се съобразяват и сътрудничат в името на общи интереси, независимо от настоящото временно охлаждане в отношенията.

Като съществен фактор в бъдещата Стратегия на НАТО трябва да бъде заложена икономическата сигурност. Отдавна е на дневен ред анализа на тенденцията за промяна на баланса на силите и неизбежното намаляване на доминиращата роля на Европа и САЩ в света, която води след себе си и до нови заплахи. При всички случаи новата стратегическа концепция на НАТО ще бъде повлияна от променената стратегия за външната политика на САЩ. Дефицитът на стратегическо мислене и подчинените му действия неизбежно се отразява негативно на общата сигурност. Налага се да се промени практиката да се реагира, вместо да се предвижда, а също да се отчитат взаимовръзките, които предопределят решаването на един конфликт. Опитът от Ирак и Афганистан очертава принципите на мрежова сигурност – елемент, който ще влезе в бъдещата стратегическа концепция на Алианса, за която един от основните рискове ще бъде все по-трудното постигане на общи позиции. Именно развитието на операцията в Афганистан ще има ключова роля при разработването на нова стратегия на Алианса.

От съществено значение за бъдещето на НАТО е изграждането на доверие. За това спомага донякъде инициативата за съкращаване на ядрените оръжия. В действителност обаче, тенденциите във въоръженията на САЩ и Русия не предвещават пълен отказ от тези оръжия.

Стременията на отделни страни за прокаране на свои интереси вътре в Алианса без отчитане на общата стратегия, също може да доведат до забавяне и локални трусове в изпълнение на изработването и реализирането на нова стратегическа концепция на НАТО.

НАТО трябва да засили и комуникацията с населението на държавите-членки, за да се постигне едно по-добро познаване на заплахите и на понятието за сигурност. Това се обуславя от новите реалности, които водят до все по-осезаема нужда от разработване на стратегии за борба с последиците от изменението на климата, разпространението на оръжия за масово поразяване, опасните пандемии /Ебола е скорошен пример/, киберпрестъпленията. Практически променената среда за сигурност води до промяна и в ролята на НАТО. Междувременно Алиансът запазва и досегашните си цели и задачи, в съответствие, с които в отговор на променената ситуация с украинската криза и надвисналата опасност от ИДИЛ, се планират учения с включване на провеждане на повече мероприятия в Източна Европа. Това е свързано с развитието на инфраструктура за подпомагане на ученията и за засилване на възможностите за развъртане в тази част на континента.

Трансформацията на НАТО трябва да има политически основи. „Нужно е да се възстанови културата на стратегически диалог в рамките на Пакта“.²⁵ Трансформацията вече не е само точка от дневния ред на Алианса, но е определяща за неговия бъдещ характер.

От направените анализи могат да се изведат следните изводи, препоръки, прогнози: въпреки позитивните процеси в стратегическата среда за сигурност и обстоятелството, че вероятността от широкомащабна агресия с обикновени въоръжени сили срещу НАТО е малка, съществува и продължава да съществува възможност да възникне такава заплаха в една по-дългосрочна перспектива; възможни са опити за атаки по направление на растящата зависимост на Съюза от информационни системи – налице е нова заплаха в лицето на кибер-престъпленията, която заслужава да ѝ бъде обърнато сериозно внимание; постиженията и успехите на НАТО в сферата на сигурността не предоставят никаква гаранция за бъдещето - необходимо е да се ревизира направеното от Алианса и да се начертаят нови насоки за неговото развитие, с цел да запази той ключовата си роля в глобалния свят; настъпи време за ново преразглеждане на мисиите, плановете и процедурите на Алианса - има осезаема нужда от нова програма, която да измени ролята и начина на неговото функциониране през идните години; по-широкото ангажиране на НАТО в сътрудничество с ООН, ОССЕ, ЕС и регионални организации за управлението на кризи в различни райони на света, повишава силно потребността от военни способности за изпълнение на широк спектър от мисии - утвърждава се тенденцията такива операции да се провеждат от съюзни или коалиционни многонационални сили, което поставя високи изисквания към тяхната оперативна съвместимост; НАТО трябва да се заеме с много по-мощна трансформация от досегашната; процесът на трансформация изисква иновационно мислене, ресурсно осигуряване, добро управление и не на последно по важност място целенасочени действия; трансформацията на Алианса би следвало да започва с точно определяне на новите рискове и заплахи за сигурността и да продължи на тази основа с точно формулиране на нови цели, мисии и задачи на силите на НАТО в изменената стратегическа среда за сигурност в световен мащаб; важно е да не се подценяват предизвикателствата на новата среда, съпътстващи енергийната сигурност, която е считана за едно от новите и сериозни предизвикателства пред световната стабилност;

²⁵ Riecke, R., The need for change, January 1st, 2005: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_21940.htm?selectedLocale=en; посетен на 01.08.2014 г.

налице е явна необходимост от предприемане на корекции в политиките на Пакта; Следва да продължи политиката на „отворени врати“ на Алианса посредством разширяване на партньорската мрежа с възможност от включване на всички желаещи държави и организации, които споделят същите ценности и задачи - ключов инструмент за създаването на мрежа от съюзници из целия свят; ставащото в Сирия, Украйна и други държави, а още по-малко огромната заплаха, която представлява Ислямска държава правят и днес валидно отправеното преди време послание от Андерс Фог Расмусен „не само трябва да продължи трансформацията на НАТО, но трябва да я ускорим“ - необходим е един по-широк дебат относно трансформацията на НАТО и очертаване на нови политики за преодоляване на транс-атлантическите различия; кризата в Украйна до голяма степен демонстрира безпомощността на съюзниците от НАТО и ЕС да се справят с проблема и провокира не винаги адекватни и оправдани реакции от страна на отделни държави-членки, превръщайки се в реална заплаха за сигурността в региона. Конфронтацията не е изгодна за никого, дори и за САЩ. Нужен е диалог и то на езика на дипломатията; нерешеният „кипърски въпрос“ бележи и до днес отношенията между Гърция и Турция и влияе негативно на членството им в НАТО, водейки до чести случаи на проблемни отношения между контингентите на двете страни при мисии, а също влияе на постигането на консенсус в организацията - важно е НАТО, в сътрудничество с ЕС, ООН и други организации, да се намеси по-решително в търсене на решение и постигане на споразумение по кипърския въпрос; Алиансът трябва да поема и чисто полицейски функции в допълнение към военните, за да осигури реална защита на своите членове и да постигне по-висока ефективност на партньорствата с други държави и организации; необходимо е да се върви към разширяване ролята на парламентите при решения за мисии в кризисни региони; и за в бъдеще САЩ ще са водеща сила в Алианса, но европейските държави членки трябва да увеличат своя принос; като съществен фактор в бъдещата Стратегия на НАТО трябва да бъде заложена икономическата сигурност.

Налага се да се промени практиката да се реагира, вместо да се предвижда, а също да се отчитат взаимовръзките, които предопределят решаването на един конфликт. От съществено значение за бъдещето на НАТО е изграждането на доверие. Все по-осезаема е нуждата от разработване на стратегии за борба с последиците от изменението на климата, разпространението на оръжия за масово поразяване, опасните пандемии /Ебола е скорошен пример/, кибер-престъпленията. Трансформацията вече не е само точка от дневния ред на Алианса, но е определяща за неговото бъдеще.

В Глава Четвърта са изследвани ангажиментите на България в НАТО и процеса на трансформация. Алиансът е представен като приоритет на външната политика на България. Поддържа се, че членството на България бе и продължава да бъде измежду стратегическите приоритети на всички правителства след промените, довели до „падането на желязната завеса“ и тръгването на страната ни по трудния път на демокрацията след години на изолация. Положени бяха значителни усилия, за да отговори България на изискванията за пълноправно членство.

Прави се хронологичен анализ на подготовката за членство и приемането на България в НАТО. Проследява се участието на страната ни в операции и учения на Пакта. В резултат на участието на България в мероприятията по ПЗМ, които са етап от националната програма за присъединяване към НАТО и срещите на високо равнище бяха създадени Многонационални мирни сили в Югоизточна Европа с щаб в гр. Пловдив.

Подробно се анализират икономическите аспекти на българското членство в НАТО. България трябва да изпълни ангажиментите, особено в областта на модернизацията и постигането на оперативна съвместимост, за да се докаже като страна, способна да допринесе за ефективността на НАТО, т.е., че ще бъде държава „производител на сигурност, а не само неин ползвател“. Необходим е дългосрочен и последователен план за модернизация и превъоръжаване с ясно идентифицирани източници на финансиране. Друг важен аспект на членството за България е развитието на отбранителната индустрия на страната, чийто потенциал трябва да бъде анализиран и да бъдат очертани възможностите тя да помогне за модернизацията на националните въоръжени сили. Трябва да се идентифицират нишите за сътрудничество между българския отбранителен отрасъл и тези на други страни от НАТО. Нужни са и ясни насоки за развитието на военните технологии и съпътстващите ги научни изследвания.

Немалък проблем е, че научноизследователската и развойната дейност в областта на отбраната е неефективна и не е от особена полза за отбранителната реформа. Научноизследователските организации са стари и се нуждаят от процес на собствена модернизация, за да бъдат адекватни на новите изисквания на сигурността, а също и при условия на намален отбранителен бюджет. Положителен факт е, че бюджетът за научноизследователска работа нараства непрекъснато, като приоритетни са научните изследвания по тематиките за системите за команда и контрол; компютърни мрежи; системи за подпомагане вземането на решения; симулатори; информационно

осигуряване; внедряване на спътникови далекосензорни технологии; дистанционно командвани роботи за действия в опасна среда; интелигентни или дистанционно управляеми минни полета; оптични и електрооптични системи за наблюдение; модернизиране на радари; обработка на информация от радарни системи; защита от системи с лазерно управление; пасивна защита на бронетранспортъори; защита NBC; електрохимични батерии. Международното сътрудничество в областта на научноизследователската работа е „основен двигател за преосмисляне на българските научни изследвания“ и подпомага „разширяването на хоризонтите за изследователска работа“ в отговор на съвременните изисквания.

Основните изисквания към България, произтичащи от членството са: способност за отразяване на нахлуването от съседна държава; устойчивост и мобилност на формированията; автономност на групировките; оперативност и надеждност на управлението на войските; гъвкавост на структурите и оптималност на съотношението между родовете и специалните войски; концентрация на силите и икономичност; бързо преминаване от мирновременни към военновременни структури; пригодност за ефективна подготовка в мирно време и нормален войсков живот. Отдаване на средства и сили за участие в миротворчески операции под егидата на ООН също е ангажимент на страната ни.

Членството на България в НАТО допринася за вътрешната стабилност на страната и за нормализиране на политическите отношения. То доведе до необратими промени в страната и я направи по чуваем партньор на международната сцена. Влизането в Алианса е гаранция за териториалната цялост на България и вече десет години осигурява рамки за преодоляване на политическото разцепление и етническите конфликти. Членството е важен фактор за изграждането на модерни военни сили. Не на последно по важност място като държава-член на Алианса страната ни има достъп до определени ресурси за модернизиране на отбраната и се ползва с имидж на надежден партньор.

Членството на България в НАТО бе важен фактор, който подпомогна интегрирането на страната ни в ЕС и други европейски структури. Както обичат да казват представителите на дипломатическите среди евроатлантическата и европейската принадлежност са взаимнообвързани. Членството също така направи по-чуваеми в международен план и проблемите, пред които е изправена нашата държава. Ясната евроатлантическа ориентация на българската политика и армия значително подобриха международния имидж на страната и я превърнаха в мощен фактор на стабилността в

региона. С членството в НАТО се подобриха отношенията на България с Унгария, Македония, Гърция и Турция. То се отрази изцяло благоприятно върху отношенията в балканския регион. Атлантическата интеграция беше и продължава да е необходимо условие, за да може България да играе ефективно ролята си на значим субект в отношенията на Балканите.

Членството в НАТО изискваше допълнителни средства и *в перспектива разходите на страната за отбрана ще продължат да се увеличават*. Като цяло членството в НАТО има благоприятен ефект върху икономическата среда на страната. Това предлага възможности за подобряване на общия климат, свързан с доверието на деловите партньори - следствие на повишената сигурност, която членството в Алианса носи. Големи са надеждите за повишаване на технологичното равнище на индустрията и подобряване на инвестиционния климат. Военното планиране стана по-прозрачно и по-предсказуемо. Трябва да се отчете високата роля, която има гражданския контрол върху въоръжените сили и изключително високата роля на цивилните експерти в системата за ръководство и управление на въоръжените сили в редиците на НАТО.

Може ли днешна България сама да гарантира сигурността си или са й необходими международни гаранции? Ясно е, че едностранните усилия в областта на сигурността, макар и най-съществени и най-подвластни на вътрешните решения, трябва да се допълнят и от международни гаранции. Членството в НАТО е един от отговорите на този въпрос. Предвид постоянно изменящата се среда за сигурност и характера на новите заплахи, още повече за нестабилен регион какъвто е Източна Европа и предвид географското положение на малка България, през чиято територия се преплитат стратегическите интереси на големите сили, членството в Алианса е изцяло и само от полза за България. Политически погледнато „апетитната“ ни държава трябва да балансира между интересите на силните и евроатлантическата ориентация е възможност това да се случва по най-удобния начин. Участието на България в протичащите в Европа процеси е свързано с осъществяването на основната цел в нейната външна политика, а именно гарантирането на националната сигурност.

Като *положителни резултати от членството* за страната ни може да се определят: приобщаването на България към процес, имащ ясни параметри, правила и перспективи; възможност страната да се ползва от среда, в която да развива собствената стратегия за национална сигурност, при това в рамките на определени правила и на база колективни интереси, но с пълно отчитане на националните цели и приоритети; участие в политико-военна система с висок потенциал и международен

авторитет; наличие на предпоставки за нови по характер, съдържание и мащаби, политически, икономически и военни отношения с водещите страни в света; укрепени позиции на България и принос по пътя ѝ към пълноправно членство в ЕС; създадена бе основа за провеждане на нов по характер, мащаб и потенциал процес за стабилизиране на Югоизточна Европа, в който България играе една от главните роли; наличие на външни гаранции за националната сигурност имат преимуществено превантивен характер; създадена бе среда, благоприятна за международни икономически проекти със стратегическо значение, разкриваща по-добри възможности за участие в международното разделение на труда в сферата на отбранителното производство. **Военностратегическите последици** имат влияние не само върху България, но и върху процеса на разширяване на НАТО въобще, но обективно погледнато много повече са плюсовете на членството, от които се ползва България. Към изброените по-горе позитиви могат да се добавят и разкритите по-добри възможности за рационално и максимално ефективно използване на националните ресурси, благодарение на съюзническия статут; фактът, че цялата територия на страната стана интегрална част от европейската отбранителна зона под контрола на НАТО; повишените възможности ефективно да въздействаме върху ескалацията на международни спорове, конфликти и кризи; получаваната всестранна информация по линия на НАТО. Положително е отражението на възприемането на коалиционна военна доктрина, съответстваща на съвременните изисквания; разширения достъп на български специалисти и научноизследователски организации до авангардни разработки и технологии; започването на процес на стандартизация на отбранителната сфера, чрез навлизане на бойна техника и екипировка на по-високо равнище. Участието в миротворчески операции съдейства за подготовката на личния състав. Важна последица е факта, че с пълноправното членство на страната в НАТО нейните правителства са задължени да следват определени правила в отбранителната политика.

Измежду **негативните военностратегически последици** най-съществените, които се открояват са свързани предимно с: възможността в бъдеще България да бъде въввлечена във военен конфликт или да стане обект на ядрено нападение; заплахите с терористичен характер, които се отправят към Запада и НАТО и могат да бъдат насочвани също към България; възможна принуда за приемане на чуждо военно присъствие. Тук се нарежда и факта, че в изпълнение на ангажиментите си към НАТО страната ни ще предоставя на Алианса чувствителна информация от географски, топографски, топогеодезически, хидрографски, метеорологичен, инженерен и др.

характер. Не е за подценяване опасността, като част от периферията на съюза България да стане обект на повишен военно-разузнавателен интерес на държави извън Пакта. Следва да се преценява внимателно и възможно изменение на отношенията с Русия в отрицателен аспект.

Подробно е анализирана актуална политика на Република България, в качеството ѝ на държава-членка на НАТО.

В условията на украинската криза, която ни засяга в много аспекти, е похвален факта, че България съумява да запази каналите за комуникация с Русия. Българската държава е „за” решаване на украинската криза чрез диалог, но в същото време подкрепи и икономическите санкции спрямо Русия. Несъмнено е, че Руската федерация е фактор в нашия регион. В интерес на България е отношенията между ЕС и НАТО, от една страна, и Русия от друга, да се развиват добре като важно условие за успешното реализиране на националните ни интереси, особено в отношенията с тази страна. Участието на Българската армия в съюзни и коалиционни операции и мисии на ООН е израз на водената политика и ангажимента на страната ни, както и на нейния принос в усилията на международната общност за нормализиране на обстановката в света. Това издига международния престиж на България и спомага за пълноценното ѝ интегриране в евроатлантическите структури за сигурност и за придобиване на нов военнополитически опит за целите на подготовката на въоръжените сили. Необходимо е да се изградят способности за изпълнение на отбранителни мисии, за подкрепа на международния мир и сигурност и за принос към националната сигурност в мирно време, така, че Българската армия да притежава необходимите възможности да гарантира националния суверенитет, сигурността и независимостта на страната и да защитава при необходимост териториалната цялост както на България, така и на държавите – членки на Алианса. Българската армия следва да бъде приведена в готовност също да изпълнява своите международни и коалиционни ангажименти в областта на борба с тероризма, предотвратяване и управление на кризи и конфликти, подкрепа на развиващата се европейска политика за сигурност и отбрана, дейности по контрола на въоръженията, неразпространение на оръжия за масово унищожаване и техните носители, международно военно сътрудничество, предоставянето на хуманитарна помощ, укрепването на доверието и сътрудничеството.

Днешният свят се променя бързо и необратимо и се характеризира с изключително динамични, белязани са от множество предизвикателства за устойчивото развитие на държавите, процеси. В контекста на сигурността и на националните

приоритети политиките ни трябва да бъдат обмисляни и планирани за период много след 2020 г. В бъдеще средата за сигурност в световен и национален аспект ще бъде повлияна от много фактори, основните измежду които са: интеграцията, технологиите, ресурсите и демографската ситуация. България има стратегическо географско положение - граничи с Близкия изток, част е от Западните Балкани и Черноморския регион. Като държава споделяща евроатлантическите ценности България е заинтересована от „повече интеграция” и споделя отбранителни ресурси както в НАТО, така и в ЕС.

Като член на НАТО България е поела и следва да изпълнява поредица ангажименти, свързани с насърчаване изграждането на модерна, гъвкава, мобилна и технологична армия, с оглед постигане на ефективна готовност за изпълнение на основните мисии за отбрана, участие в съюзнически операции и принос към националната сигурност в мирно време. Важно е да се правят чести анализи и решенията да се вземат въз основа на отчитане на бързо променящата се и динамично развиваща се среда в национален, регионален и световен мащаб. Българските въоръжени сили са изправени пред поредица важни предизвикателства, най-сериозните, от които са свързани с осъществяването на наложителната модернизация и превъоръжаването на армията. Включването в концепцията на НАТО за интелигентна отбрана и в концепцията на Европейския съюз „Обединяване на способности и споделяне на разходи”²⁶ са изведени като национален приоритет.

При условията на финансова криза е добре страната ни да се ползва от възможностите, които се разкриват в рамките на НАТО от сътрудничеството и споделянето на ресурси. Дългосрочното развитие и сигурността на държавата ще зависят пряко от финансирането на иновациите, развитието на високи технологии и по-конкретно в „индустриите на бъдещето” – информационни и комуникационни технологии, производство на храни, биотехнологии и всичко, свързано с индустриите за човешкото здраве.

В България има много квалифицирани специалисти за работа в кибер пространството. При отчитане на заплахите за кибер сигурността би било добре този капацитет да се надгражда и да се участва активно в развитието на киберсигурността на Алианса. егионален и глобален смисъл.

²⁶ Плевнелиев, Р. Лекция пред Атлантическия клуб в България на тема “Актуални проблеми и приоритети в системата за национална сигурност на Република България”, http://www.solomonpassy.com/news.php?news_id=82, посетен на 17.06.2014 г.

България изпълнява своите международни ангажименти по отношение на *бежанците* и не ги игнорира, а напротив проявява съпричастност и разбиране към драмата на тези хора. До момента държавата е положила значителни усилия да осигури подходящи условия за настаняване на бежанци и помощи за тяхното ежедневие /легла, завивки, лекарства, ваксини/. Осигурена е и мобилна лаборатория за клинични изследвания на ВМА. Съществуващата опасност за националната сигурност „следва да бъде разглеждана най-малко в няколко аспекта - в политическа, икономическа, в чисто човешки и хуманитарен аспект”.²⁷ Нарастването на бежанския поток ще доведе до необходимостта от изграждане на нови бежански центрове, тъй като сегашните са със силно ограничени способности и почти изчерпан капацитет. Възможно е да се породи и „напрежение в политически план”. *Нарастващата бежанска вълна носи поредица рискове за България, измежду които се открояват такива с хуманитарен характер, риск от зараждане на социално-икономическо напрежение в районите, в които се настаняват бежанците, риск за здравната и епидемиологичната обстановка. Съществува опасност и от „инфилтриране” сред бежанците на радикални елементи.* При отчитане на рисковете, свързани с дейността на отделни терористични групи засилените бежански потоци може да бъдат приети като една наистина сериозна заплаха за националната сигурност. По информации, прокрадващи се от различни служби за сигурност, лица, свързани с екстремистки движения и терористични структури като Ал-кайда и ИДИЛ, също проникват чрез нарастващите имигрантски потоци, използвайки България като транзитна територия, от която преминават към други държави. Това крие опасност тези лица да изградят свои мрежи включително и на българска територия. При допускане на тяхно продължително оставане в страната те могат да повлияват върху податливи български граждани да участват в подготовка на терористични актове в страната, както и в дейности на групировки като ИДИЛ, за която се знае, че се стреми да привлича в редиците си европейски граждани. Заплаха, която българските служби за сигурност следва да отчитат и да предприемат съответните превантивни мерки.

Страната ни не получава достатъчна подкрепа в този аспект и на практика понася бремето на бежанската криза почти изцяло на собствен гръб, правейки големи разходи за сметка на изтънелия републикански бюджет. Сравнено с партньорството и сътрудничеството, които страната ни винаги е предлагала като член на НАТО и ЕС,

²⁷ Киров, К. „Бежанската вълна представлява заплаха за националната ни сигурност”, ИА „Фокус”, 22.04.2015 г.

оказаното в случая съдействие от страна на евроатлантическите ни партньори е повече от символично. За държава като България цифрите, илюстриращи ръста на броя на бежанците и данните за тяхната етническа принадлежност са повече от обезпокоителни. Страната ни се слави с етническа толерантност и принос за регионалната сигурност, но когато става въпрос за собствената национална сигурност някои позиции следва да се преразгледат и да се променят конкретни подходи. В случая бежанската криза разкрива пряка заплаха за националната сигурност на страната ни предвид факта, че според официалната информация на Дневния кризисен щаб на МВР много от младите бежанци са открити ислямисти, а заплахата ИДИЛ вече е добре позната.

Освен заплахата за проникване на българска територия на радикализирани ислямисти, съответно за произтичащите от това заплахи за националната и регионална сигурност, бежанците създава риск за дългосрочна хуманитарна криза, която може да засегне икономиките и стабилността на съседни държави, като същевременно представлява и сериозно предизвикателство за ЮИЕ.

Бежанците, които идват и ще идват към територията на България преследват предимно възможността да преминават през страната като транзитна точка за навлизане в по-развити европейски държави /Италия, Португалия, Испания/. Това поражда необходимост от засилено партньорство с останалите европейски държави и от по-чувствителна подкрепа за България, включително и предимно финансова, от страна на ЕС. Бежанската вълна е израз на обхвата на една от съвременните заплахи, с които се характеризира динамично променящата се среда за глобална сигурност, а именно докъде би могло да доведе разрушаването на държавността. Като пример служат поредица арабски, северноафрикански и други държави. В обозримо бъдеще може да се очаква, че бежанската вълна ще продължи и ще се засилва поради действията на ИДИЛ.

Помежду обсъждането на явната необходимост от обновяване на наличното военно оборудване и участието на страната ни в редица инициативи и партньорства, може би е време да се потърси и реална полза за националната ни сигурност, т.е. да получи България една истинска гаранция предвид надвисналата опасност на наша територия да се окажат не един или двама представители на ИДИЛ или на друга терористична организация. Може би в НАТО трябва да се проведе един по-задълбочен дебат, който да доведе до конкретни решения какво може да бъде направено за

предотвратяване на бъдещи проблеми в това отношение в страните-членки, измежду които и България.

За страната ни е много по-добре да лавира, запазвайки имиджа си на добър партньор, вместо да се въвлича пряко в конфликти, от които както историята свидетелства, излиза винаги губеща и териториално осакатена. По-важно за България към която е имало, има и ще има много апетити, е да продължава да бъде фактор на стабилност и да търси от тази си позиция реална закрила, отколкото да демонстрира изкуствени мускули, поставяйки неоправдано под въпрос отношенията си с ключови за икономиката и сигурността държави.

Важно е да продължава поддържането на стратегическите съюзнически отношения със САЩ, произтичащи от споделените ценности и ролята им в света. Сътрудничеството по въпросите на отбраната и сигурността е една от „носещите основи” на партньорството между България и САЩ.

Предизвикателствата пред България в качеството ѝ на член на НАТО водят до необходимостта нашите сили да бъдат ефективни макар и по-малочислени. Сигурността е неделима, както във вътрешен и външен, така и в национален и международен аспект. Това налага България да мисли за сигурността в глобален мащаб, пък било то в контекста на националните си интереси, цели и приоритети. Именно този подход е необходимо условие за ефективна борба с предизвикателства като тероризъм, разпространение и употреба на оръжия за масово унищожение, организирана трансгранична престъпност, кибер-атаки и др. Следва да не се забравя, че заплахите не могат да се отдалечават и премахват с дистанциране от проблемите. Именно поради това от особено значение е достигането на оперативна съвместимост с нашите съюзници и партньори, към което страната ни продължава да се стреми.

България придава особено значение на европейската и евроатлантическата интеграция като ключов фактор за постигане на трайна сигурност, стабилност и просперитет в Западните Балкани и извън тях. За нас е важен напредъка в реформите, постигнат от страните кандидатки, особено на Черна гора и Грузия и би било добре да се направят постъпки и за присъединяване на Черна гора. Грузия също трябва да бъде подкрепена при отчитане на надеждността ѝ като партньор и „износител” на сигурност.

През изминалите близо единадесет години от приемането ѝ в НАТО България се доказва като надежден съюзник и се утвърди като активен участник в политическия диалог и операциите на Алианса. Членството бе стратегически избор, отговорил на предизвикателствата на времето, на комплексната геополитическа обстановка на

Балканите и на разбирането, че никоя страна не е в състояние да се справи сама с ескалиращите рискове.

Кризите в Украйна, Ирак, Сирия, Афганистан и други горещи точки в света, в допълнение към идващата от Турция заплаха, изискват страната ни да получава адекватна и задълбочена експертиза, за да може да се реагира правилно и бързо.

От направените анализи могат да се направят някои изводи, препоръки, прогнози както следва: членството на България в НАТО бе и продължава да бъде измежду стратегическите приоритети на всички правителства - България придоби обективно нова външнополитическа тежест в региона, чиито положителни последици все още не са пълноценно осъзнати; при всички безспорен принос на българския Атлантически клуб /АКБ/ за евроатлантическата ориентация на България не можем да подминем и някои негативи, които заслужават критика, а именно индикациите за „уяждане“, което става все по-осезаемо в последните години и е последица от практиката на Атлантическия клуб в България да поддържа връзки с един тесен спонсорски кръг, като липсва истински контакт и диалог с гражданското общество; конкретните планове и програми за модернизиране на въоръжените сили и отбранителния сектор като цяло трябва да получават необходимата подкрепа на Народното събрание и да се осъществяват при строг парламентарен контрол; научно-изследователската и развойната дейност в областта на отбраната в България е неефективна и не е от особена полза за отбранителната реформа, което води до необходимост от процес на собствена модернизация; страната ни не получава достатъчна подкрепа по бежанския проблем и на практика понася бремето на бежанската криза почти изцяло на собствен гръб, правейки големи разходи за сметка на изтънелия Републикански бюджет; кризата в Сирийската арабска република е заплаха и за страната ни, предимно поради големия бежански поток, създаващ предпоставка за проникване на българска територия на радикализирани ислямисти, съответно за произтичащите от това заплахи за националната и регионална сигурност; помежду обсъждането на явната необходимост от обновяване на наличното военно оборудване и участието на страната ни в редица инициативи и партньорства, може би е време да се потърси и реална полза за националната ни сигурност, т.е. да получи България една истинска гаранция предвид надвисналата опасност на наша територия да се окажат не един или двама представители на ИДИЛ или на друга терористична организация; важно е да продължава поддържането на стратегическите съюзнически отношения със САЩ, произтичащи от споделените ценности и ролята им в света; предизвикателствата

пред България в качеството ѝ на член на НАТО водят до необходимостта нашите сили да бъдат ефективни макар и по-малочислени; от първостепенно значение за страната е участието ѝ в борбата с международния тероризъм и трансграничната престъпност, като сериозни заплахи за сигурността в световен мащаб, което изисква повишаване на между-институционалната координация в страната и с партньорите от ЕС и НАТО; на България са нужни качествено нови отбранителни способности, за да могат въоръжените ни сили да изпълняват ефективно мисиите и задачите си в новата стратегическа среда. Силите на България трябва да са оперативно съвместими със силите на съюзниците от Алианса, т.е. да са ефективни, боеспособни, многофункционални, модулни и мобилни въоръжени сили, способности за съвместни действия, относително самостоятелни и всестранно осигурени и да реагират на предизвикателствата на средата на сигурност в реално време. Това от своя страна обуславя и оправдава нуждата от продължаване на процесите на модернизация на всички нива; в дългосрочното планиране на силите и способностите ние трябва да можем да разчитаме на стабилни ресурси, отделяни за нуждите на отбраната; хората продължават да бъдат най-важният ресурс на отбраната, което налага провеждането на адекватна политика за човешките ресурси в Министерство на отбраната; за да е адекватна на променящата се стратегическа среда за сигурност и произтичащите от това тенденции и предизвикателства страната ни следва да се насочи едновременно към активна и превантивна политика - изпълнението на съюзническите ангажименти, произтичащи от членството в НАТО, са основен елемент от отбранителната политика на страната ни; участието на военните в преодоляването на последиците от бедствия следва да се превърне в един от основните приоритети; важно е България да продължи да бъде лоялен член на НАТО и ЕС и да отстоява направения геополитически избор, който да не бъде поставян под съмнение. Мястото на Русия в тези отношения преминава през защитата на българския национален интерес, но не трябва да бъде и подценявано. Правилната позиция на страната ни е да подкрепи продължаване на сътрудничеството НАТО-Русия при осъществяване на преглед и актуализация на конкретните договорености и партньорства с Руската федерация, и при подsigуряване на съответни гаранции в полза на евроатлантическата сигурност; за страната ни е важно присъединяването към Алианса на страни, споделящи евроатлантическите ценности и готови да поемат произтичащите от членството отговорности.

Въз основа на обобщената информация от анализа в **заключението** на дисертацияния труд могат да бъдат да се изведат следните основни тенденции:

1. Механизмите, с които НАТО разполага, не са перфектни. Процесът на изграждане на всеобхватна структура за бъдеща сигурност не е приключил, но подходът е правилен и той продължава да се развива в правилната посока;

2. Съюзът фокусира вниманието си върху създаването на институционална и процедурна основа, предоставяща възможност за консултации и сътрудничество и върху укрепване на доверието, без което тези консултации и сътрудничество не биха могли да продължат успешно в дългосрочна перспектива;

3. На всяко равнище от дейността на Съюза протича процес, чиято цел е осигуряване на населението от Евроатлантическата зона на условия гарантиращи стабилността и сигурността, за да могат хората да съсредоточат усилията си върху икономическото си развитие, премахването на бедността и подобряване на благосъстоянието. Това обаче не се усеща в еднакъв мащаб в отделните държави-членки;

4. Все по-голямо внимание Съюзът ще отделя на засилване на партньорството с Русия, Украйна и Средиземноморските страни. Въпреки актуалната украинска криза на всички е ясно, че трябва да се постигне едно добро ниво на сътрудничество с Русия с оглед общия интерес и този на отделните държави-членки;

5. Следва да се предприемат конкретни механизми за преодоляване на все още голямата бюрокрация в Алианса. Трябва да се засили още повече диалога и сътрудничеството със страните от Централна и Източна Европа, които би следвало да получат по-голяма роля в отстояване на евроатлантическата сигурност;

6. И занапред ще се поддържа отворения характер на Съюза;

7. САЩ се налагат като главен арбитър в по-голямата част от света, но е малко вероятно да пожелаят да бъдат постоянно ангажирани с тази изтощителна роля. От тази гледна точка партньорството на обединена Европа е важно за САЩ. За Америка е голямо предизвикателство да помогне на европейското обединение;

8. Проведени са редица проучвания и анализи, които ясно показват необходимостта от продължаване на процеса на трансформиране на НАТО. Този процес ще спомогне за адаптирането на Съюза към новите условия в променената среда за сигурност в Европа и ще му помогне да изпълнява по-добре основните си функции.

Лидираният от САЩ НАТО има три големи предизвикателства: Афганистан, отношенията на Алианса с Русия и всички нови заплахи, които наблюдаваме през

последните години. Анализът на историческите факти за възникването и функционирането на НАТО дава основания в заключението да се формулират множество изводи и препоръки, измежду които: чл. 5 на Вашингтонския договор предлага „избирателна“ защита и създава предпоставки за съмнения в проява на „двоен стандарт“, поради което е препоръчително да бъде редактирана неговата формулировка; осезателна е необходимостта от превантивни мерки като постоянно наблюдение и анализ на международната среда с оглед навременно предвиждане на кризи и в случай на необходимост предприемане на активни мерки - очертава се тенденция за прилагане на чл. 4 вместо чл. 5; действията на Алианса е крайно време да бъдат придружени с реални усилия за преодоляване на множеството различия на двустранно ниво между държавите-членки и заявяване на наистина единна политика; Алиансът следва да предприеме най-накрая мерки за решаване на дългогодишния спор между Гърция и Турция по т.нар. „кипърски въпрос“; време е НАТО да се намеси решително за предотвратяване на разпространението на дрога в Афганистан; Алиансът следва да поеме и ролята на „глобален полицаи“ с цел намаляване на негативните ефекти от засилената в последно време бежанска вълна към някои държави-членки и избягване в зародиш на произтичащите от това заплахи за евроатлантическата и глобалната сигурност; в днешния глобален свят е все по-трудно една държава да се защитава сама - преминаването от еднополусен към многополусен модел води до необходимост от промяна в принципите на НАТО за употреба на сила, съответно на въоръжените сили на НАТО; благодарение на осъществената трансформация и добре управляваната политика на „отворени врати“, посредством която в НАТО влязоха нови държави, в днешно време Алиансът притежава богати способности за вземане на решения в условия на кризи и извънредни ситуации и за действие при значителни заплахи, и ограничения във времето; трансформацията на НАТО не е и не може да бъде еднократен процес поради нуждата от непрекъснато своевременно усъвършенстване на методиките, дейностите и системите на Алианса, за целите на неговата готовност за реагиране на всички предизвикателства пред националната, международната, глобалната сигурност в актуално време - това оправдава и постоянния характер, който следва да има политиката на отворени врати на НАТО, която предполага по-нататъшно разширяване на Алианса, чрез приемане на нови държави-членки, но в същото време и формиране на нови стратегически партньорства, с оглед адекватен отговор на новите заплахи пред сигурността; процесът на трансформация е далеч от своя край поради факта, че доста добра извадка от държави-членки, измежду които и България още

вървят по пътя на започналите големи трансформационни промени, които ще генерират качествено нови способности, ще повишат значително експедиционните способности на въоръжените им сили и тяхната ефективност; НАТО трябва да осъществи и политическа промяна, която да включва изграждането на глобални партньорства с важни държави и регионални институции, увеличаване на капацитета за информация и анализ в политиката и социално-икономическата област, умение да се обхваща и етичната страна на военното действие и подобряване на способностите за изграждане на мир и държавност; за в бъдеще ролята на НАТО е в сътрудничество с други организации, да предотвратява конфликти, да допринася за ефективното регулиране на кризи, в съответствие с международното право; основна цел на НАТО и неговите членове в областта на неразпространението следва да продължава да бъде да се предотвратят случаите на разпространение на ОМУ, а при възникване на такива да се възстанови предишното статукво с помощта на дипломатически средства; силите на НАТО трябва да продължат да се адаптират в съответствие с изискванията на пълния диапазон от мисии, за целите на изпълнение на основните задачи в областта на сигурността и реализиране на принципите на стратегията на Алианса. Те трябва да могат да реагират на бъдещи предизвикателства; налице е необходимост от промяна в организационната структура, степента на окомплектоване и дислокацията в отделните региони, тъй като нараства дисбаланса във военните сили в полза на Турция, Гърция и Югославия и във вреда на България, Румъния и Албания; противно на някои изказвани в последните години мнения, перспективите пред НАТО са не да се разпадне на части, а да се превърне в съвсем различна паневропейска организация за сигурност; НАТО трябва да се превърне в по-ефективен инструмент за анализ и обсъждане на социално-икономическите условия, които пораждат заплахите за сигурността, както и на съответната политика за решаване на проблема; Алиансът трябва да бъде ползван по-ефективно като инструмент за дипломатически усилия и да включи политически и икономически програми във военното планиране и операциите; в рамките на НАТО трябва да се наблегне изключително на превантивния характер на дейностите; наложителната политическа промяна в НАТО изисква да се предвиди и изграждането на партньорство със страни и институции от други региони в света; Разширяването е неделима част от Европейската архитектура на сигурността, основана на сътрудничество между всички европейски държави. То спомага за засилване на стабилността и сигурността върху цялата европейска територия, без да поражда заплахата за която и да било трета страна. Допринася и за глобалната сигурност; предвид

множеството нови предизвикателства пред евроатлантическата сигурност и безспорния факт, че страните от Латинска Америка и Карибския басейн могат често да играят ролята на съществен фактор в международните отношения поради позициите си пред някои сили, като например Русия и Китай, сякаш малко по-благоклонното им третиране от държавите в Близкия изток и богатата информация, до която имат достъп може би е настъпил момента НАТО да предприеме конкретни действия за подобряване на имиджа си в този регион и установяване на засилено партньорство; не трябва да се подценява Балканския полуостров като рисков елемент. В региона е налице своеобразен сблъсък между стар и нов национализъм; никак не е за подценяване ставащото в Сирия, Украйна и други държави, а още по-малко огромната заплаха, която представлява Ислямска държава. Всичко това продължава да прави валидно отправеното преди време послание от Андерс Фог Расмусен „не само трябва да продължи трансформацията на НАТО, но трябва да я ускорим”.

III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ

Като **основни приносни моменти** на дисертационния труд могат да бъдат маркирани следните:

1. Дисекция върху взаимоотношенията НАТО – Латинска Америка.
2. Генезис на специалното място на Франция в западната отбранителна концепция.
3. Обосновка на необходимостта от промяна на формулировката на Член 5 на Северноатлантическия договор.
4. Изследваните релации „основни предизвикателства – заплахи за сигурността - необходимост от подобряване на политиките”, „политика на отворени врати – съпътстващи трансформационни процеси”, „основни движещи сили на промените в НАТО - политически и икономически аспекти, проблеми /различия между държавите-членки, финансови вноски, кипърски въпрос, бежански вълни и т.н./” и прогнозиране на обзримото бъдеще на Алианса.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

1. Статии

- 1.1. Йоцева-Кънчевска, М. Афганистан: Новите предизвикателства пред НАТО, сп. "Геополитика", (под печат)
- 1.2. Йоцева-Кънчевска, М. Ядрените сили на НАТО в променливата среда за сигурност, сп. "Геополитика", (под печат)
- 1.3. Йоцева-Кънчевска, М. Значението на железопътния транспорт за военните операции на НАТО. Научно сп. "Механика, транспорт и комуникации", бр. 3, 2007 г., статия 0138.

2. Доклади

- 2.1. Йоцева-Кънчевска, М. НАТО и страните от региона на Латинска Америка и Карибския басейн: аспекти на новите политически предизвикателства. Доклад, изнесен пред Международна конференция по Латиноамериканистика в Благоевградския университет, 8 май 2015 /под печат/